

Upoznavanje tradicijskih pjesama i običaja u nastavi glazbe na primjeru Kulturno-umjetničkog društva "Dangubice" iz Kutereva

Lakotić, Morana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Music / Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:116:256573>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Repository / Repozitorij:

[Academy of Music University of Zagreb Digital Repository - DRMA](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

MUZIČKA AKADEMIJA

VIII. ODSJEK ZA GLAZBENU PEDAGOGIJU

MORANA LAKOTIĆ

UPOZNAVANJE TRADICIJSKIH PJESAMA I
OBIČAJA U NASTAVI GLAZBE NA PRIMJERU
KULTURNO-UMJETNIČKOG DRUŠTVA
„DANGUBICE“ IZ KUTEREVA

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

MUZIČKA AKADEMIJA

VIII. ODSJEK ZA GLAZBENU PEDAGOGIJU

UPOZNAVANJE TRADICIJSKIH PJESAMA I
OBIČAJA U NASTAVI GLAZBE NA
PRIMJERU KULTURNO-UMJETNIČKOG
DRUŠTVA „DANGUBICE“ IZ KUTEREVA

DIPLOMSKI RAD

Mentor: dr. sc. Joško Čaleta, doc.

Student: Morana Lakotić

Ak.god. 2021./2022.

Zagreb, 2022.

DIPLOMSKI RAD ODOBRIO MENTOR

dr.sc. Joško Čaleta

Potpis

U Zagrebu, _____

Diplomski rad obranjen _____ ocjenom _____

POVJERENSTVO:

1. _____
2. _____
3. _____

OPASKA:

PAPIRNATA KOPIJA RADA DOSTAVLJENA JE ZA POHRANU KNJIŽNICI MUZIČKE
AKADEMIJE

ZAHVALA

Za početak, velika zahvala ide Mateju Šporčiću i svim članovima KUD-a *Dangubice* što su me nesebično primili i bili iznimno susretljivi odgovarajući na svako moje pitanje. U njihovom sam se društvu uvijek osjećala dobrodošlo.

Nadalje, zahvaljujem se mentoru dr. sc. Jošku Čaleti na svakom udijeljenom savjetu i konstruktivnoj kritici, a najviše na moralnoj podršci.

I na kraju, zahvaljujem se svojoj obitelji i najbližim prijateljima koji su mi bili bezuvjetna podrška tijekom cijelog procesa pisanja ovog rada, ali i tijekom studija.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Dosadašnje spoznaje o prenošenju tradicijske glazbe kod drugih naroda	2
3. U Kuterevu	4
3.1. Susreti s članovima KUD-a Dangubice iz Kutereva.....	4
3.2. Prikupljanje podataka o načinu prenošenja tradicijske glazbe u Kuterevu	8
3.3. O pjesmama	9
3.4. O običajima	11
3.5. Prelo	12
3.6. Ličko kolo	13
3.7. Običaj pavenke i svadbe.....	14
3.8. Običaj odlaska u vojsku	16
4. Tradicijska glazba u nastavi.....	17
4.1. Nastavni plan i program.....	17
4.2. Kurikulum	17
4.3. Aktivnosti u nastavi glazbe.....	18
4.4. Formalno, neformalno, informalno učenje; Kolbov model iskustvenog učenja.....	20
5. Udžbenici glazbene kulture i zastupljenost primjera s područja Like i Gacke	24
5.1. Profil.....	24
5.2. Školska knjiga	24
5.3. Alfa	25
5.4. Zaključak.....	26
6. Analiza napjeva sakupljenih na terenu u Kuterevu.....	28
6.1. Arija napjeva iz Kutereva.....	28
6.2. Arija iz kola	29
6.3. Arija na povrate.....	29
6.4. Pavenka	30
6.5. Crna gorko djevojko	30
7. Mogući glazbeni primjeri kao prilog nastavnom programu.....	31
8. Zaključak.....	35
9. Literatura.....	37
Prilozi.....	42

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad obuhvaća terensko istraživanje kulturno-umjetničkog društva *Dangubice* iz Kutereva te primjenu donesenih zaključaka u nastavi Glazbene kulture. Opisuje već donešene spoznaje o načinu prenošenja tradicijske glazbe uz spoznaje koje su nastale u razgovoru s članovima društva iz Kutereva. Osim ciljanog dolaska u Kuterevo zbog razgovora s članovima, izvođenju zaključka prethode i svi prošli (formalni i neformalni) susreti s članovima društva, a koji su u ovom radu detaljno opisani. Zaključak svega navedenog govori kako je iskustveno učenje metodom usmene predaje jedini način na koji društvo njeguje i uči tradicijsku glazbu i ples. Analizom različitih udžbenika i njihovom međusobnom usporedbom te analizom napjeva sela Kutereva napravljeni su prijedlozi za obradu tradicijske glazbe Like u nastavi Glazbene kulture koristeći nekoliko različitih aktivnosti propisanih Kurikulumom. Cilj prijedloga jest prenijeti način učenja tradicijske glazbe i plesa s terena u učionicu.

Ključne riječi: tradicijska glazba, nastava, iskustveno učenje, Lika

Summary

This master's thesis includes field research that has been conducted on Folklore Society *Dangubice* from Kuterevo and use of that conclusions in school system. Thesis is describing already constructed researches and ways of transmissioning traditional music as well as research conducted in village of Kuterevo. Besides interview with members of the Folklore Society, what was also described were all other formal and non-formal gatherings. In conclusion, their method of learning and transmissioning traditional music is based on theory of experiential learning that occurs at the same time with oral and aural transmission. With analysis and comparison of textbook of several publishers and analysis of various melodies, I proposed few different suggestions on how to teach traditional music of Lika. The main aim is to transfer way of learning from Folklore Society to classroom.

Key words: traditional music, classroom, experiential learning, Lika

1. Uvod

Izboru teme mog rada pridonijelo je moje višegodišnje aktivno bavljenje folklorom. Taj je interes dolaskom na studij u Zagreb postao još veći. Upoznavajući ljude iz različitih krajeva Hrvatske, u meni se budila želja da bolje upoznam tradiciju svakog pojedinog kraja. Za Kuterevo sam se odlučila jer njihov radim pratim posljednje tri godine, a njihovog voditelja, kao i većinu članova, upoznala sam na *Seminaru dinarske zone* u Otočcu. Seminar je namijenjen voditeljima¹ i plesačima koji žele saznati više informacija o pjesmama i plesovima dinarske zone.² Dinarska etnografska zona, čija je glazbeno-plesna tradicija fokusom ovog seminara/radionice, prostire se na području Like, Podvelebita, Ravnih Kotara, Dalmatinske Zagore, Sinjske i Imotske krajine i ostalih brdskih dijelova Republike Hrvatske. Ono nije ograničeno na područje Republike Hrvatske, nego se na njega svojim glazbeno-plesnim karakteristikama nadovezuje područje zapadne Hercegovine i centralne Bosne. U biti, sve su to brdska područja gdje se teško živjelo, ali je život uvijek bio popraćen pjesmom; u radosti i veselju, ali i u tuzi i žalosti. Rad KUD-a *Dangubice* specifičan je po tome što su vrlo mlado društvo koje je osnovano inicijativom mladih, a čijem su se radu naposljetku priključili i stariji žitelji sela.

¹ Sve imenice u muškom rodu odnose se podjednako na ženski i na muški rod.

² <http://www.gpou-otocac.hr/edukacija-tradicijska-glazba-i-ples/> (pristupljeno dana 11. siječnja 2022.)

2. Dosadašnje spoznaje o prenošenju tradicijske glazbe kod drugih naroda

Kako bih se bolje pripremila za susret s članovima KUD-a, pokušala sam pronaći već donesene zaključke o prenošenju tradicijske glazbe. Budući da je svaka tradicija specifična i određena povijesnim, sociološkim i geografskim stajalištem, tako je i svako istraživanje različito. Ipak, ono što im je zajedničko jest način prikupljanja informacija pomoću polustrukturiranih ili slobodnih intervjua te video i audio snimki.

Prvo istraživanje nalazi se u zborniku radova autorice Lucy Green čiji je cilj bio istražiti različita stajališta podučavanja glazbe i glazbenih praksi diljem svijeta. Svako poglavlje uključuje neku vrstu istraživanja, poput studije slučaja, intervjua, promatranja i/ili kombinacije navedenih. (Green, 2011). Jedno od poglavlja pod nazivom *Performance, Transmission and Identity among Ireland's New Generation of Traditional Musicians* Johna O'Flynnna prikazuje nam novu generaciju tradicionalnih irskih glazbenika. U provedenim intervjuima autor je došao do nekoliko zaključaka među kojima bih izdvojila dva koja mogu poslužiti kao poveznica između istraživanja. Prvi zaključak nam govori kako su svi ispitanici učili glazbu po sluhu, slušajući glazbu uživo ili putem video i audio snimaka, a drugi kako su prvo neformalno obrazovanje u polju tradicijske glazbe primili putem svoje obitelji i zajednice - što je upravo identično onome kako su kazivači stekli svoja znanja o tradicijskim pjesmama, plesovima i običajima.

Timothy Rice svoje je istraživanje provodio u Bugarskoj istražujući gajdaša Kostadina Varimezova gdje se i sam okušao u sviranju tog instrumenta. On u svom istraživanju ističe kako središte istraživanja ne bi trebalo biti na *učenju glazbe*, već na *učenju o glazbi* (Rice, 1995) odnosno uzimanje u obzir sve aspekte koje utječu na tradiciju. Kako navodi, prilikom slušanja Kostadina kako svira bio je ograničen analiziranjem glazbe na uobičajeni način za zapadno-europsku glazbu. Tek kada je sam uzeo instrument u ruke i pokušao ga svladati, shvatio je kako se to dvoje ne može usporediti te je nakon nekoliko godina učenja putem video snimki koje je snimio doživio *eureka*. Generalni zaključak koji je izvukao iz istraživanja, sudeći po vlastitom iskustvu, govori nam kako u trenucima kada se susrećemo s drugim tradicijama i pokušavamo učiti od kazivača, ne smijemo biti ograničeni prethodnim naučenim praksama. Naprotiv, uspješan terenski rad proširuje naše vidike i dolazi do spajanja već naučenog s novom vrstom znanja koje skupa koegzistiraju i stvaraju nove spoznaje (Rice, 1998).

Kambodža je sedamdesetih godina prošlog stoljeća bila metom komunističke organizacije naziva *Crveni kmeri* u čijim je zločinima nad stanovništvom Kambodže umrlo preko milijun ljudi. To je ostavilo veliki ožiljak na ovu državu i u socioekonomskom i u kulturološkom pogledu. Kada je 2013. godine Catherine Grant odlučila napraviti istraživanje o tradicijskoj glazbi Kambodže, došla je do podatka da je 65% stanovništva mlađe od trideset godina te da nitko od njih nema sjećanja na izvođenje tradicijske glazbe, kako u svakodnevnom životu, tako i u raznim običajima. Tri izazova s kojima se susreće tradicijska glazba Kambodže su poteškoće pri svladavanju sviranja instrumenta, ekonomski pritisak (vrlo siromašno stanovništvo koje si ne može priuštiti instrument) te gubitak sociološkog konteksta pri izvođenju tradicijske glazbe, poput skraćivanja sedmodnevne ceremonije vjenčanja na samo jedan dan. Budući da mladi ljudi nemaju mogućnost čuti tradicijsku glazbu *na terenu*, imaju mogućnost poduke u sustavu glazbenog obrazovanja. Međutim, taj sustav nije državni, već je organiziran od strane nevladinih organizacija. Bez obzira na sve izazove s kojima se susreću, i dalje teže prema tomu da se tradicijska glazba uči jer to nije samo učenje nove vještine i obrazovanja, nego i jačanje individualnog i kolektivnog identiteta te mogući ekonomski rast.

Istraživanje provedeno u Kambodži specifično je zbog toga što se narodu vraća ono što je njihovo, ponovno se uspostavlja tradicija, ali na način koji inače nije specifičan za prijenos tradicije. Druga dva istraživanja zaključuju kako se tradicija uspješno prenosi s generacije na generaciju usmenom predajom i primjerom. Glavna zadaća osobe koja se upušta u učenje nekog dijela tradicije (bilo to pjevanje, plesanje ili sviranje) jest u prvom redu promatranje, a zatim slijede pokušaji reprodukcije koji će tek nakon nekoliko puta biti slični onome kako to kazivači rade.

3. U Kuterevu

3.1. Susreti s članovima KUD-a Dangubice iz Kutereva

Informaciju o folklornoj aktivnosti u Kuterevu doznala sam preko prijateljice koja je, kao i ja, aktivna članic “folkloraske” zajednice. Povezani smo putem društvenih mreža na kojima dijelimo zanimljivosti vezane uz folklorne aktivnosti – koncerte, smotre, nastupe, festivale. Prvi susret s članovima KUD-a “Dangubice” dogodio se na seminaru u Otočcu 2019. godine. Meni je to bio prvi susret s članovima izvorne folklorne skupine te me iznenadila njihova mladost i entuzijazam, a uz to sam bila zadivljena njihovim pjevanjem i pričama. Srećom, bili smo u istoj radnoj skupini pa sam u pauzi mogla slušati njihove pjesme i promatrati kako njihovo društvo funkcionira. Budući da se na seminaru obrađuju pjesme i plesovi cijele dinarske zone, oni i još nekoliko društava iz Like bili su odabrani kao demonstratori svoje lokalne tradicije – pjesma i plesova Like i Gacke. Tek tada mi je postalo jasno kako “Lika”³ nije ono što se prikazuje na sceni u mnogim gradskim amaterskim ansamblima⁴ pa čak ni ono što svojim nastupima prikazuje nacionalni plesni ansambl Lado⁵.

Prateći njihovu aktivnost na seminaru, mogla sam primijetiti da su se članovi društva teško prilagođavali učenju plesova drugih krajeva dinarske zone (npr. dolina Neretve, zapadna Hercegovina). Određeni plesni stil kojeg su u svojoj zajednici usvojili nije im dopuštao da pri usvajanju novih (tuđih) plesnih znanja - stilski pobjegnu od svoga. Isto vrijedi i za pjevanje. Dok su svoje napjeve s radošću vrlo sigurno i stameno pjevali, ostale novonaučene pjesme su *prevodili* na svoj način vokalne izvedbe. Možda bi prvih par puta uz pomoć voditelja uspjeli otpjevati približno slično, ali nakon vremenskog odmaka naučeno bi se *izlizalo*, pa bi pjesmu ponovno otpjevali po svome. Za mene, osobu koja dolazi iz gradskog okružja u kojemu se koreografije uče bez direktnog prijenosa znanja, ovo je bilo novo iskustvo koje me je natjeralo

³ U komunikaciji članova folklorne zajednice (posebno gradske, koja je fokusirana na reproduktivni folkor) izraz „Lika“ podrazumijeva koreografiju pjesama i plesova koje scenski predstavljaju glazbeno-plesnu aktivnost Like. Ona je u interpretaciji gradskih društava prilično različita od stvarnog stanja na terenu.

⁴ FA SKUD Ivan Goran Kovačić – Ne bi dao svoje kršne Like
https://www.youtube.com/watch?v=q7gU4alb2o8&ab_channel=FAIvanGoranKovacic
https://www.youtube.com/watch?v=q7gU4alb2o8&ab_channel=FAIvanGoranKovacic (pristupljeno dana 11. siječnja 2022.)

⁵ Ansambl narodnih plesova i pjesama Hrvatske LADO
https://www.youtube.com/watch?v=VIDtOYCAmqw&ab_channel=PagBebic (pristupljeno dana 11. siječnja 2022.)

da promislim o mogućnostima prijenosa (lokalne) tradicije na vjerniji način kroz izvedbe folklornih skupina koje baštine drugačije glazbeno-plesne stilske karakteristike.

U isto vrijeme, članovi društva su u meni vidjeli osobu koja bi ih mogla približiti drugim glazbenim svjetovima. Slijedom ovakvih razmišljanja, sljedeći naš susret dogodio se u listopadu iste godine kada me društvo pozvalo na ispomoć za nastup na festivalu u Filderstadtu⁶, Njemačka. Zajedničko druženje trajalo je tri dana, od čega smo dva dana proveli putujući i pjevajući. U društvu je tada bio otprilike podjednak broj mladih i starih članova, ali usprkos tome svi su se međusobno poštovali, nije se osjetila razlika između generacija i svi su slušali voditelja, Mateja Šporčića.⁷ Mene, koja sam naučila svaki puta prije izlaska na scenu sve dobro uvježbati, brinulo je kako ćemo *odraditi* nastup s obzirom na to da nismo imali ni jednu probu, niti je bilo izgledno da ćemo ju imati. Matej je (meni i dvojici braće iz Slavonije koji su također ovom prilikom pozvani u ispomoć) ukratko opisao kako će nastup izgledati te što će se pjevati i plesati. Jedina proba koju smo imali je bila proba pri dolasku u smještaj, ali bez starijih članova jer oni svakako nisu plesali *đikac*⁸ koji smo tada isprobavali. Za pjesme je rekao: *Ma znaš te, to su ti ove arije iz kola, napjev i to ti je to!* Tada nisam točno znala na što misli, ali forma je njihovih pjesama stilski slična (barem nama izvan njihove tradicije; riječ je o tome da drugi glas većinom *prilaže* tercu, *ravna* i završava na bas) pa sam znala da ću se snaći. Na dan nastupa jednom smo otpjevali pjesme koje će se pjevati, prvo sam potihopratila da čujem kako drugi glas pjeva, a kad sam bila dovoljno sigurna, prihvatila sam melodiju drugog glasa te pjevala punim glasom. Do nastupa sam se uglavnom družila s mlađim članovima te ostalim skupinama koje su došle na nastup, a čije sam članove otprije poznavala. Putem se dosta pjevalo, ali ne jednu određenu pjesmu, već *ariju* (melodiju *napjeva*) na koju se pjevaju deseterački stihovi pa su žene slobodno improvizirale tekstove. Kada bi jedna započela, ostale bi priložile drugi glas, a ona koja je znala priložila je i treći glas. Ja sam se priklonila jednoj članici koja je bila stabilni drugi glas, slušala je i pjevala uz nju učeći na taj načini

⁶ 7. Susret čuvara hrvatske etno baštine u Filderstadtu, 18. listopada 2019. (<https://fenix-magazin.de/foto-na-tradicionalnom-7-susretu-cuvara-hrvatske-etno-bastine-u-filderstadtu-okupio-se-velik-broj-folklorasa/>, pristupljeno dana 11. siječnja 2022.)

⁷ Matej Šporčić, voditelj i jedan od osnivača KUD-a *Dangubice* iz Kutereva. Dvadesetsedmogodišnjak koji već cijelo desetljeće aktivno istražuje područje Like i Kutereva. Kulturno-umjetničko društvo je pod njegovim vodstvom osvojilo brojne prve nagrade na raznim smotrama i natjecanjima te su izdali dva nosača zvuka na kojemu se nalaze pjesme sela Kutereva.

⁸ *Đikac* je kolo koje se sastoji od dva dijela, a karakterizira ga šestodijelni dinarski obrazac. Kao i u ličkom kolu, kolovođa izvikuje komande. Prvi dio kola je sporiji, a drugi dio kola je brži, dinamičniji i snažniji u pokretu te ga nisu mogli svi plesati. (Ivančan, 1971: 117)

usvajajući pjesme. Muški su zapjevali *ojkan*⁹ te je nakon nekog vremena pjesma spontano utihnula. Na jednom smo se stajalištu spontano uhvatili u ličko kolo i tada se otpjevalo nekoliko stihova. Ovo je za mene bilo jedno novo, nesvakidašnje iskustvo temeljem kojeg sam imala priliku puno toga naučiti. Prvi nastup s izvornom folklornom skupinom u usporedbi s dotadašnjim nastupima u ansamblima gdje se njeguje koreografirani folklor bila je za mene velika promjena, ali jedno jako pozitivno iskustvo, s puno manje stresa, a puno više uživanja na sceni.

U siječnju 2020. godine imali smo privatno druženje izvan seminara, nastupa, smotri i sličnih prigoda. Na tom nam je druženju Nino, brat voditelja Mateja Šporčića, pokazivao stare video zapise do kojih su došli, a koji su im služili kao izvor podataka kao i potvrda za ono što rade u društvu. Dio snimaka su presnimke dokumentarnih emisija iz arhive HRT-a, dok su ostale amaterski zapisi iz privatnih izvora na koje su sami naišli istraživanjem. Zanimala ih je njihova lokalna tradicija, pa pored snimki iz Kutereva imaju snimaka pjesama i plesova i iz okolnih sela. Može se primijetiti da su im najdraže snimke iz Kutereva. Pokazao nam je jedan snimak na kojem se prikazuje običaj prela. Na snimci se prvo vidi kako žene predu kudelj i pjevaju, a kada su završile s poslom priključili su im se momci te je tad počela zabava. Nakon odgledane snimke komentirali smo kako je prije život bio puno jednostavniji i kako su se ljudi puno više veselili. Ostatak večeri proveli smo pričajući i pjevajući razne pjesme, između kojih su, naravno, bile i ličke pjesme. To je bio nastavak mogega neslužbenog istraživanja kuterevske tradicije.

Iste godine u veljači održan je još jedan seminar dinarske zone u Otočcu. Ovaj put, budući da poznajem sve članove, više smo se družili u pauzama seminara. Ono što sam tada primijetila jest kako ima više mladih nego starijih muškaraca, dok je kod žena obrnuto. Nepisana logika nalaže da će onaj muškarac koji je stariji biti kolovođa ličkog kola zbog iskustva, poštovanja i slično, međutim, niti u Kuterevu, niti u drugim ličkim KUD-ovima to nije slučaj. Onaj muškarac koji je najsposobniji voditi kolo, onaj koga svi slušaju – taj je kolovođa. Prije nego što sam ih sve poznavala, pretpostavljala sam da je Matej Šporčić kolovođa s obzirom na to da je on i voditelj KUD-a, ali se ispostavilo da je kolovođa u većini slučajeva njegov brat Nino, koji je mlađi od njega. Kada sam malo razmišljala o tome, shvatila sam da je to zapravo prirodno i logično jer način na koji Nino priča, hoda i stav koji zauzme kada stane sve

⁹ Ojkan pripada zbirnom terminu – ojkanje. *U pokušaju definiranja ojkanja dosadašnji su istraživači kao njegove karakteristike isticali „pjevanj[e] slogova voj, hoj, oj, posebnim dužim tremolom“, odnosno „duž[e] i krać[e] melizm[e] na spomenute slogove u funkciji pripjeva“ (Bezić 1971:722) i njegovu starost „ranobalkansk[oga] (predslavensk[og]) porijekl[a]“ (Marošević 2006:144). (Vukobratović, 2014: 264)*

objašnjava. On ima prirodni *gard* kolovođe! Taj put smo se i privatno družili s njima, izvan radionica na seminaru te su nam dečki pjevali *ojkan*, a dok su oni pjevali, mi smo prilagale drugi glas kako smo čule od njih da pjevaju. Zatim su nas provezli po selu i pričali kako je bilo nekada, u njihovom djetinjstvu, te kako su njima pričali njihovi bake i djedovi. U selu je bilo puno više ljudi, svaka obitelj imala je minimalno šestero djece, a sva djeca i mladi uvijek su se družili i pjevali. Nakon tog druženja, počela je pandemija korona virusa te su druženja, smotre, seminari i ostali do tada uobičajeni načini razmjene tradicije postali neizvedivi.

Gledajući u retrospektivi, svaki naš susret za mene je bio jedno novo iskustvo koje nisam mogla doživjeti u svijetu koreografiranog folklora. Iz svakog susreta naučila sam nešto novo. Pri tome ne mislim samo na nove pjesme, nego na cjelokupni doživljaj življenja i očuvanja tradicije. Svi koji se bave izvornim folklorom, obogaćeni su jednom dimenzijom koju mi ostali možemo iskusiti samo na ovakav način, asimilirajući se s njima.

Zbog ciljanog istraživanja ponovno sam došla u Kuterevo gdje smo tijekom vikenda imali zajedničko druženje. Ovoga puta razlog dolaska i fokus istraživanja bili su razgovori sa starijim članicama društva koje su mi pričale ono čega se sjećaju ili ono što su proživjele, dok su se mladi tek tu i tamo ubacivali u naše razgovore. Tu večer, nakon što su starije članice otišle, sa mnom je ostalo par mladih članova društva. Moja stalna prisutnost u njihovu društvu oslobodila ih je u komunikaciji pa su bez ustručavanja podijelili svoja mišljenja, stavove i strahove oko opstanka svojeg društva. Tom prilikom doznajem da su se neki mladi članovi već isključili iz rada društva, a neki su najavili svoj odlazak.¹⁰ Zbog korona virusa mnogi su izgubili poslove, a mnogi su izgubili i volju za sudjelovanjem u društvu. Iako jesmo pjevali i družili se u veselom ozračju, osjetila se njihova zabrinutost i pad duha, iako se razlozi mogu pronaći i u pandemiji, restriktivnim mjerama i ostalim problemima uvjetovanim teškom situacijom u zemlji i svijetu. Tijekom toga boravka posjetila sam i baku Dragicu Biondić, rođ. Malčić (89) koja je živjela vrlo težak život. Ona je Mateju i mlađim članovima društva bila jako vrijedan izvor informacija u počecima njihovoga istraživačkog rada o starim običajima i napjevima. Ona se dobro sjeća kako je to sve nekada bilo, pa i danas pamti i pripovijeda neke nove priče koje još nije ispričala. Najviše je puta istaknula činjenicu kako joj se život danas ne sviđa jer nema mladeži. Pripovijeda kako se prije, dok je ona bila mlada, poslije svake mise plesalo, pjevalo u košnji, mladi su ulicom hodali i pjevali, te dodaje: *Danas ako netko pjeva, onda kažu za njega da je*

¹⁰ Konkretno, najviše ih je zabrinjavao odlazak Roberta Malčića jednog od najboljih mladih istaknutih pjevača, vodećeg glasa u pjevanju njihova društva.

munjen ili pijan. Narod je tada bio povezan i rijetko koja se djevojka udala izvan sela ili iz nekog drugog sela u Kuterevo. Kaže: *Ako cura ode u tuđe selo, onda ona ni bila za ovo selo*. Ispričala je anegdotu kako je prije udaje imala dečka s kojim njeni roditelji nisu bili baš sretni i htjeli su da se uda za Stipu. Jedne subote bilo je prelo u susjednom selu i padao je veliki snijeg. Stipo je došao u prelo, a tamo su mu rekli da Dragica dolje sama sjedi, na što je on brže-bolje otišao s prela k njoj; i, kako kaže Dragica, *to je onda tak išlo*. Na kraju se udala za Stipu i prokomentirala kako se danas zbog najmanje svađe odmah traži rastava braka te kako prije toga nije bilo. Zahvaljujući baki Dragici, Kuterevci danas znaju za mnoge običaje i anegdote koje su se događale u selu, a neke od njih su i uprizorili na pozornici.¹¹

3.2. Prikupljanje podataka o načinu prenošenja tradicijske glazbe u Kuterevu

Središnje pitanje koje se nametnulo razmišljajući o temi bilo je *Kako narod uči (nove) pjesme i kako taj način učenja mogu prenijeti u nastavu glazbene kulture?*

Terensko istraživanje odvijalo se u selu Kuterevu 16. i 17. travnja 2021. godine. Ispitanici su bili članovi KUD-a Dangubice, njih 18 u dobi od 22 do 88 godina. Intervju je sniman pomoću diktafona na mobilnom uređaju, a sam intervju bio je slobodnog karaktera s unaprijed osmišljenim pitanjima na koja će se kazivači moći nadovezati i povesti raspravu. Prema Potkonjak (2014) imamo tri faze pitanja za vrijeme ispitivanja kazivača/sugovornika; inicijalna ili uvodna, središnja ili glavna i završna pitanja. Inicijalna pitanja pozivaju sugovornike na sudjelovanje u razgovoru. U mom slučaju sudionici su bili vrlo svjesni činjenice da se intervju snima te sam uvodnim pitanjima željela stvoriti ugodnu atmosferu u kojoj će moći bez zadržke odgovarati na pitanja koja im postavljam. Središnja su pitanja bila konkretnija, a tražila su odgovore na *specifične podatke o iskustvu* (Potkonjak, 2014). U ovom dijelu razgovora kazivači su dijelili svoja iskustva o običajima, plesu, pjesmi i životu općenito te su se međusobno nadovezivali i nadopunjavali rečenice. Završnom grupom pitanja željela sam prikupiti nešto više informacija o pjesmama koje su pjevali i o tome kako one danas zvuče u njihovoj izvedbi, stoga smo razgovor završili u veselom tonu uz pjesmu.

¹¹ Primjerice, običaj žetve: https://www.youtube.com/watch?v=2RGvFCGETD4&ab_channel=dusanmisic1 (pristupljeno dana 11. siječnja 2022.).

Kao što sam već spomenula, posebnost kulturno-umjetničkog društva *Dangubice* iz Kutereva je ta što je društvo osnovano na inicijativu mladeži iz sela prije 11 godina. Prvi članovi društva tada su imali između 13 i 16 godina i brojali su otprilike 25 članova. U samom početku, budući da nisu imali nikoga starijeg tko bi im mogao pokazati što i kako trebaju izvoditi, sami su se snalazili u pjevanju i plesu. Pjevali su jednoglasno jer drugačije nisu znali i krivo su se *vezali* (hvatali) u kolo. Kasnije su im se priključile i sadašnje starije članice od kojih su potom naučili pjevati i plesati po njihovom primjeru.

3.3. O pjesmama

Sve pjesme koje društvo ima na repertoaru donijele su starije članice društva. Voditelj društva sve je pjesme zapisivao u bilježnicu kako ih je koja članica otpjevala te i dan danas ima sačuvane njihove rukopise.

Najviše ih je donijela teta Ankica (Anka Burić, 1941) koja kaže:

Ja sam uvijek po noći spavala i kad se prebudin, onda piši pisme, sanjala sam pisme.

Na pitanje kako odrede koja će započeti pjesmu, odgovaraju da *počimalja ima malo oštrij glas, a recimo za bas treba malo tuplji*. Ali, isto tako govore kako ima njih koji mogu pjevati i jednu i drugu dionicu. Uvijek se znalo koja *goni pismu*, a kad se ostale priključe, sve se priključe u drugi glas. Izvorno pjevanje nikad se nije učilo iz nota, narod je sve te pjesme znao od malena jer se prije uvijek pjevalo. Imali su radio, televiziju je rijetko tko posjedovao; dane su kratili pjevanjem. Govore kako je prije bilo normalno da se pjeva u svakoj prigodi, bilo da se radilo (kosila trava, prela vuna...), bilo da se veselilo; selom se pjesma orila svaki dan. Danas, kažu, nema više nikoga tko bi pjevao, a ako netko i zapjeva usred dana rekli bi mu/njoj da je *pijana ili bedasta*.

Različite melodije deseteračkih stihova nazivaju *arijama* i točno se znalo koja se *arija* pjeva u kojoj prigodi. *Arija* koju su zvali još i *napjev*, pjevala se kada se nešto radilo, u kolu se pjevala druga *arija* – *arija iz kola*, a pjevala se i *arija na povrate*.

Neki su deseterački stihovi ipak imali uobičajene nazive kao i u drugim krajevima. To su, primjerice, bećarac, taraban i ojkan. Poseban među njima ipak je *lički ojkan*, vrsta ojkanja koje je 2010. godine UNESCO uvrstio na Popis nematerijalne kulturne baštine kojoj je hitno potrebna zaštita.¹² Pjevao se dok su momci kosili:

¹² <https://min-kulture.gov.hr/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-kulturna-dobra-upisana-na-unesco-ovu-listu-nematerijalne-kulturne-bastine-kojoj-je-potrebna-hitna-zastita/6285> (pristupljeno dana 11. siječnja 2022.)

...njih deset koji su kosili, onda oni zapivaju. To je sve zvonelo ovde...

Kada sam ih pitala jesu li se isti tekstovi uvijek pjevali na iste napjeve, odgovorili su da su se tekstovi mijenjali:

Jer što si više izmislil nešto drukčije to je već bilo bolje i super je bilo. Tako, što veli teta Ankica, izmišljale su se, takmičile su se da bi nešto izmijenili. Riječi, možda i arija.
(Josipa Rončević, 1989)

Iz ovog odgovora možemo vidjeti zbog čega je tradicijska glazba toliko raznolika. Iz jednog jednostavnog povoda, kao što je natjecanje u smišljanju bolje i drugačije melodije i teksta, stvarala se nova varijanta napjeva ili potpuno nova pjesma, ovisno o daljnjim varijacijama.

Osim *napjeva*, *bećaraca*, *tarabana* i ostalih *arija*, starije su kazivačice donijele i neke pjesme poput pjesme *Jedno dijete malo* za koje se ne sjećaju kad su ih točno naučili. Mar'ca Markanova (Marija Piršljin, 1955) navodi kako se sjeća da je sa sedam godina pjevala tu pjesmu jer ju je čula kada su stari pjevali.

Sve žene govore kako su od malena pjevale te nikada nisu učile pjevati, već im je to sve došlo prirodno, budući da su pjevanjem bile okružene u svim prilikama. Teta Marica za sebe govori *Ja sam se rođena naučila pivat. Još kad sam bila u zibki¹³, znaš kak sam plakala!*

Da je tradicija živa i stalno podložna promjenama, možemo zaključiti iz primjera kada su se članovi KUD-a *Dangubice* susreli na nastupu s članovima jednoga KUD-a iz Slavonije te zapjevali s njima. I sami govore da, otkada su se počeli družiti sa Slavoncima, ariju *tarabana* počinju pjevati s *aj*:

E a onda smo mi sad otkad smo se družili sa Slavoncima sa ovo 'aj' išli. E ali, pravo naše kuterevsko je bez 'aj'. – teta Marica

Ovo je jedna od situacija u kojima stanovništvo jednog dijela Hrvatske preuzima repertoare iz drugih krajeva usvajajući ih na svoj način i uvrštavajući ih u svoj standardni glabeno-plesni repertoar s obzirom na to da se *taraban* kao ples s pjevanjem može pronaći i u Slavoniji.

Ivančan u svojoj knjizi *Lički narodni plesovi* (1971) navodi kako je za vrijeme njegovog terenskog istraživanja u Lici pedesetih godina prošloga stoljeća *bećarac* pronašao samo u mjestu Dabar, a radilo se o prilagođenoj melodiji slavonskog *bećarca*. Ta je melodija zasigurno došla s radnicima koji su u to vrijeme sezonski odlazili na rad u Slavoniju. Danas melodiju

<https://min-kulture.gov.hr/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-kulturna-dobra-upisana-na-unesco-ovu-listu-nematerijalne-kulturne-bastine-kojoj-je-potrebna-hitna-zastita/glazbeni-izricaj-ojkanje/6287> (pristupljeno dana 11. siječnja 2022.)

¹³ zibka – kolijevka

bećarca imaju i Kuterevci i mnoga druga mjesta, a bećarac uglavnom pjevaju uz pratnju tambure dangubice te uz njega ponekad i plešu. Osim bećarca, vjerojatno su donijeli te varirali ples *na povrate* koji je sličan kao i slavonski ples *povračanac* gdje se kolo kreće prvo u lijevu stranu, a potom se djelomično vraća u desnu stranu.

Kao što sam već spomenula, sve pjesme koje pjevaju donijele su starije članice KUD-a, međutim, zanimljivo je primijetiti da su učili i neke slavonske pjesme i pjesme okolice Slunja. Kada sam ih pitala kako je to izgledalo, odgovorili su mi da prvo budu nesigurne i govore: *a kako ćemo mi to?*, ali kada ih voditelj opomene, propjevaju slušajući snimku. Teta Marica za Mateja kaže:

Ma moja Morana, moraš, kad on namrči se, moraš pivat da te vrag odnia! (smijeh)

Sve nove pjesme koje su naučile, naučile su sa snimki, a počimalje su određivali po boji glasa; počinjala je ona koja je imala najslušaniju boju glasa kao ona koja je počela na snimci. Iako, kako govore mladi, *na kraju se to opet sve prevede na kuterevski*. To bi značilo da stilski izvođenje pjesme više ne zvuči slavonski (uzmimo da je pjesma iz Slavonije), već ju oni otpjevaju onim stilom kojim pjevaju već godinama.

3.4. O običajima

Mnogo je različitih definicija koje opisuju običaje. Po *Hrvatskoj enciklopediji*, narodni običaj je naziv za *tradicijom ustaljeni način ponašanja s normativnim, ceremonijalnim i simboličkim značajkama*. Običaj je jedan od temeljnih pojmova (hrvatske) etnologije. Među različitim klasifikacijama običaja preteže podjela na: *životne ili obiteljske, godišnje ili kalendarske te radne ili gospodarske*. (...) Među običaje mogu se ubrojiti i *tradicijski oblici međusobne radne pomoći, odn. solidarnoga pomaganja na razini susjedstva i seoske zajednice* (Hrvatska enciklopedija, 2021).

Gledano sa stajališta zajednice, svaka zajednica imala je svoje običaje, te su postojale razlike u odnosima između mikro- i makro- regija (Lika kao makroregija, Kuterevo kao mikroregija). Međutim, zbog promjene vremena te političkih, socijalnih i ekonomskih prilika, dolazi do variranja, a ponegdje i gubljenja običaja. Poput gubljenja sociološkog aspekta običaja u Kambodži, tako se i u ovim krajevima gubila potreba za nekim običajima te su oni opstali zahvaljujući radu društva i inicijativi mladih. U biti, ti običaji nisu niti mogu biti onakvi kao što su nekada bili, već ih se danas rekonstruira na temelju činjenica koje znamo o njima.

Nekoliko je običaja o kojima su mi kazivači govorili, a koji su zanimljivi s više gledišta. Svima je zajednički nazivnik društveni aspekt, a ovisno o tome što je bila prilika za okupljanje, običaji su u klasifikaciji životnih običaja i/ili običaja međusobne radne pomoći, a neki se provlače kroz više aspekata, poput običaja plesanja ličkoga kola.

3.5. Prelo

Prelo je pojam koji označava jedan od načina sastajanja mladih i starih, zajedno ili odvojeno, zbog rada, ali i druženja i zabave. Naziv prelo s takvim značenjem raširen je po čitavoj Lici, ali se uz njega ponegdje javljaju i drugi nazivi za takva sastajanja (Friščić, 1999). Najčešći nazivi bili su prelo, silo ili sijelo, čijalo, divan i slični. Bez obzira na naziv, svrha prela bila je ista. Međusobno pomaganje u radu, primjerice, pređenje vune, čijanje perja, komušanje kukuruza, češljanje vune i slično, te ono što je najvažnije – druženje i upoznavanje, sljubljivanje mladih članova zajednice uz nadzor starije generacije.

Koncept prela bio je dvojak. S jedne strane, prelo je podrazumijevalo neki vid posla koji bi uglavnom obavljale žene dok su muškarci obavljali poslove izvan kuće. Nakon što bi posao dovršile, kada zađe sunce, muškarci su im se priključivali i tada bi prelo poprimilo odlike društvenog karaktera gdje bi se pjevalo, plesalo i družilo. S druge strane, nekada su se prela organizirala isključivo u društvenom kontekstu, subotom uvečer, što je njima tada bio ekvivalent današnjeg izlaska. Na prelu su se upoznavali budući bračni parovi, a uvijek se znalo tko je koga *zagledao* i tko je zbog koga došao. U prelu se nikada nije našao oženjen muškarac ili udana žena, jedino ako su skupa došli pomoći u radu, ali stariji neoženjeni muškarci smjeli su dolaziti u prela. Kako navode, prelo se održavalo svake subote i uvijek se znalo kod koga će se održati. Premda se muškarce nikada nije zvalo na prelo, oni su uvijek znali kod koga će se prelo održati.

O dečki su znali, ohoho, ne boj se. Onda oni dođu, onda igraju buhokril pa se tuklo, sabiralo prste, kako ono, vitice, bilo je svašta.

Mladim dečkima nije bilo dopušteno ići na *prela* jer bi ih stariji istukli, osim u slučaju da se mladi dečko suprotstavio starijem i dokazao. Tad je on mogao ići u prelo, dok je svim djevojkama bilo dopušteno ići u prelo, neovisno o tome koliko su godina imale.

Na prelima su se igrale igre koje su oni tada izmišljali, a mahom su to bile igre biranja. Znalo se koji je dečko obećan kojoj curi te su se igre odvijale tako da se njih dvoje na kraju spoje.

U prelima su se pjevali i razni stihovi na melodiju *napjeva*. Pjevalo se:

*Čijam perje, mislim da je trava
Sretan onaj koj' na njemu spava*

*Dodi dragi večeras u prelo
Nema mame sidit ćeš uza me*

Pjesme u prelu su se pjevale *iz tija, tijano*, što bi značilo tiše i laganije pjevanje. Stihovi koji su se pjevali bili su razgovornog karaktera, poput natpjevavanja bećarcima, a kada bi jedna počela, oni bi rekli da ona *poganja*. Sve ostale su pratile i basirale, a znalo bi se dogoditi i da jedna spontano otpjeva treći glas. I danas one tako pjevaju i nikada pjesme ne uvježbavaju svaki glas zasebno, već ako koja *kvari*, nju se opomene i krene se ispočetka s pjesmom.

3.6. Ličko kolo

Ličko kolo plesalo se u mnogim prilikama kad god bi se neka veća skupina ljudi okupila na istome mjestu, najčešće pred crkvom poslije nedjeljne mise, ali plesalo se i na većim raskrižjima u selu. Kolovođa je bio taj koji je vodio kolo izričući komande i uvijek je bio samo jedan. U rijetkim trenucima se dogodilo da žena izriče komande u kolu, ali to bi se događalo kada su bile maškare ili kada se željela našaliti.

*Ajme, ajme... Samo nek bi jedan dečko zahuknul uvečer, pun raskriž bi bil cur i dečkov
pa uvati kolo. – teta Ankica*

U kolo su se hvatali svi otkuda god da su dolazili, i mladi i stari. Iako, to nekada nije bila praksa. Prema Ivančanu (1971), u nekim dijelovima Like oženjeni muškarci i udane žene nisu smjeli plesati u kolu. Jedino u slučaju da su se momak i djevojka tek vjenčali i još nisu imali djece, tad su mogli u kolo, ali čim im se rodilo dijete, oni više nisu smjeli u kolo.

U to vrijeme, kada su najstarije kazivačice bile mlade cure, ličko kolo igralo je jako veliku društvenu ulogu u životu pojedinca. U kolu bi se mladi sastajali i upoznavali, a momak bi tada imao priliku stati do djevojke koja mu se sviđa.

Pjevanjem u kolu pružala se prilika da se pojedinom momku ili djevojci iskaže simpatija, ali i da se našali na nečiji račun, nekoga možda čak i uvrijedi, a ako su dvije djevojke *zagledale* jednog momka, onda su se i one međusobno nadmetale pjevajući:

Kolegice što si na me ljuta, otpala ti tvoja kosa žuta.

Na Božić poslije ručka, svi bi se sastali i uhvatili u kolo kroz cijelo selo. Ispričali su mi anegdotu da je jedna, sada već pokojna baka, uvijek plesala i pjevala u kolu bez obzira na to što je bila starija te je uvijek bila vesela i raspoložena za ples i pjesmu. Jedna anegdota koju je ispričala teta Ankica govori kako je dotičnoj baki pala čarapa u kolu na što joj je jedan pjevač odgovorio:

A ona igra i čarapa joj pala i spala joj doli, a on piva 'Teta moja čarapa ti pala, podigni je ruka ti otpala.'

Danas se u kolo hvataju svi, bili mladi ili stari, vjenčani ili nevjenčani, roditelji ili ne. Ono što je bitno jest da se održi tradicija plesanja ličkoga kola te da nove, mlade generacije koje odrastaju u selu nauče iz njihovog primjera kao što su i generacije prije njih isto naučile promatrajući starije od sebe.

3.7. Običaj pavenke i svadbe

Pavenka je zimzelena biljka s plavim cvijetom od koje se za mladu pravio vijenac za vjenčanje, ukrašavao se barjak, pleo se vijenac za ulazna vrata kuće i izrađivali ostali ukrasi. Po toj je biljci običaj i dobio ime, a biljka je simbolizirala nevinost. Običaj pletenja *pavenke* ili *vinca* odvijao se subotom uvečer prije svadbe, budući da su se onih dana svadbe održavale nedjeljom. Taj dan okupljala se rodbina i svi su darivali mladenku dok se pleo vijenac od zelenog i zimzelenog bilja. Sama pjesma pjevala se kada bi se rodbini napjevalo da daruju mladu, svakome ponaosob. Darovi su bili simbolični, koliko je tko mogao, ali svatko je nešto morao donijeti.

E, i onda se cijeloj rodbini napivavalo; daruj baba, daruj ujna, i na kraju cijeli svati darivajte. Darujte svi ko more. Al to nisu veliki darovi bili, čarape, coklje¹⁴, ko šta donese, ručnik. Al ni prazan dolazil. Pivala se pavenka u to vreme i tu noć se igralo Paun kolo. To je biračko kolo, to ti se isto ljubilo u kolu i sve i namjerno se biralo koji će. I onda je poslije išla polka i kukunješće i taraban najbitnije. – Matej Šporčić

¹⁴ Coklje – tradicionalna lička vunena obuća.

Jedna žena, ona koja je bila najsposobnija za plesti, mladu je idući dan spremala i stavljala joj vijenac na glavu. Taj vijenac je označavao da je mlada nevina i nosio se u crkvi na dan vjenčanja. Nakon vjenčanja, nastavilo se slavlje te su se plesali ličko kolo, *na povrate*, *kukunješće*, *taraban*, *polka* i ostali plesovi.

*Lipa Ane¹⁵ vijenac plete od pavenke, od zelenke
I od smilja primorskoga pitaj Boga blagoslova
Pavenko, zelenko, ne savenula*

Nakon udaje, mlada se nije smjela vratiti u roditeljsku kuću osam dana jer bi se bojali da ne pobjegne. Tek osmi dan, kada se odlazilo *na povrate*, mlada je uzela svoje stvari i mogla se preseliti. Kada su išli *na povrate*, ponovno se odlazilo k mladoj u kuću i dolazili su svi koji su bili pozvani, a uglavnom su to bili kumovi, prijatelji i rodbina.

Dočim se mlada doselila u mladoženjinu kuću, sa sobom je morala ponijeti torbu, vreću, motiku, košaru, srp i sve ostalo što su joj dali da ponese te je to bio svojevrsni miraz kojeg je donosila jer je živjela s njima. U to vrijeme, kuće su bile male, a u jednom kućanstvu je živjelo minimalno dvije obitelji, mladoženjini roditelji i novopečeni bračni par. S obzirom na tadašnje imovinsko stanje, kuće su bile male i imale uglavnom jednu spavaću sobu u kojoj su spavali svi skupa. Nekada nisu imali ni krevet, već su komad platna prostrli na pod, a pod glavu stavili odjeću koju su nosili umjesto jastuka. U novije vrijeme, kako se imovinski status poboljšavao, kuće su se počele proširivati po potrebi obitelji, ali se mlada još uvijek selila iz svoje kuće u kuću obitelji za čijeg se sina udala.

Danas više nema takvih običaja. Ponekad ako su mladenci članovi društva, neki se običaji na njihov zahtjev ponovno uspostave, ali u suštini ti se običaji prikazuju samo u izvedbama kulturno-umjetničkih društava.

¹⁵ Umeće se ime mladenke.

3.8. Običaj odlaska u vojsku

Kada su momci odlazili na služenje u vojsku ili mornaricu, nije bio popularan veliki oproštaj, nego su se potajno opraštali i slali pisma.

Djevojke su momcima pjevale:

Ode dragi, u vojnici mora

Ostavi me kod zelena bora

A majke su im pjevale:

Sin odlazi, a majka ga prati

Sretno sine, kući mi se vrati

Ovi stihovi pjevali su se na napjev *arije* koji sam već spominjala, a pjevali su i pjesmu *Zora rudi, dan se bijeli* koja je po mom mišljenju u njihove krajeve došla sličnim putem kao i melodija *bećarca*, budući da je to poznata melodija koju su prepjevali i izdali mnogi pjevači zabavne i popularne glazbe.

4. Tradicijska glazba u nastavi

4.1. Nastavni plan i program

Prema Nastavnom planu i programu za osnovnu školu (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa [MZOŠ] 2006) *nastavu glazbene kulture prožimaju dva temeljna načela: jedno je psihološko, a drugo kulturno-estetsko*. Psihološko načelo podrazumijeva da učenici vole glazbu i aktivno muziciranje, a kulturno-estetsko načelo za temelj ima razvijanje i osposobljavanje učenika u kritičkog konzumenta glazbe. Program nastave glazbene kulture otvorenog je koncepta, omogućujući učiteljima slobodu pri odabiru i obradi sadržaja. Cilj programa jest *uvođenje učenika u glazbenu kulturu, upoznavanje osnovnih elemenata glazbenog jezika, razvijanje glazbene kreativnosti, uspostavljanje i usvajanje vrijednosnih mjerila za (kritičko i estetsko) procjenjivanje glazbe*. (MZOŠ, 2006: 66).

Folklorna (tradicijska) glazba prema Nastavnom planu i programu (MZOŠ, 2006) obrađuje se tako da se primjer prvo posluša, a zatim kroz razgovor izvode zaključci. Napominju da se, ako je moguće, treba poslužiti i video komponentom kroz koju će se uvesti i ostali folklorni elementi poput nošnji i običaja.

4.2. Kurikulum

Kurikulum nastavnih predmeta Glazbena kultura za osnovne škole i Glazbena umjetnost za gimnazije (Ministarstvo znanosti i obrazovanja [MZO], 2019) osim već spomenuta dva načela donosi načelo sinkroničnosti te načelo interkulturalnosti. Načelo sinkroničnosti nam govori kako se glazba promatra *sa svih aspekata, a ne isključivo povijesnog*, dok načelo interkulturalnosti objašnjava kako učenici *upoznavanjem vlastite kulture i glazbi svijeta razvijaju svijest o različitim, ali jednako vrijednim pojedincima, narodnim, kulturama, religijama i običajima* (MZO, 2019: 7). Upravo su ta dva načela bitna za izvedbu nastave Glazbene kulture kada je riječ o obradi tradicijske glazbe i običaja. U Kurikulumu (MZO, 2019) se još navodi kako se učenje i poučavanje predmeta Glazbena kultura ostvaruje se u tri domene: slušanje i upoznavanje glazbe, izražavanje glazbom i uz glazbu te glazba u kontekstu. Domena A (slušanje i upoznavanje glazbe) za cilj ima stjecanje znanja o glazbeno-izražajnim sastavnicama, upoznavanje različitih vrsta, stilova, pravaca i žanrova te upoznavanje, razumijevanje i doživljaj glazbe. Domena B (izražavanje glazbom i

uz glazbu) donosi *cjelovit doživljaj glazbe te razvoj glazbenih sposobnosti i kreativnosti* (MZO, 2019) koje učenici razvijaju na nastavi te kroz izvannastavne aktivnosti. Domena C (glazba u kontekstu) objedinjuje elemente domene A i B te ih (ovisno o odgojno-obrazovnom ciklusu) u većoj ili manjoj mjeri isprepliće.

4.3. Aktivnosti u nastavi glazbe

Aktivnosti kojima se ispunjava cilj domena su u prvom redu slušanje i upoznavanje glazbe jer *sve se relevantne aktivnosti temelje na slušnom iskustvu* (MZO, 2019), zatim aktivno muziciranje (pjevanje i/ili sviranje), glazbeno stvaralaštvo, glazbene igre i primjena informacijsko-komunikacijskih tehnologija. *Potrebno je napomenuti da zapravo sve navedene aktivnosti obuhvaćaju slušanje glazbe jer učenici, uz upoznavanje glazbenih djela visoke umjetničke vrijednosti, slušaju (i pritom analiziraju) glazbu koju sami stvaraju ili izvode.* (Matoš i Čorić, 2019: 71). Osim aktivnog i pasivnog slušanja glazbe koji se odnose na samu učenikovu aktivnost tijekom sata, razlikujemo *ilustracijsko i umjetničko slušanje* (Matoš, Čorić, 2019). *Ilustracijsko slušanje* odnosi se na *slušanje odabranih ulomaka skladbe s ciljem ilustracije određene glazbene pojave*, dok se *umjetničko slušanje* odnosi na *slušanje skladbe u cjelini s ciljem stvaranja glazbenog ukusa* (Rojko, 2001 prema Matoš, Čorić 2019: 72). Kombinacijom svih vrsta slušanja produbljuje se razumijevanje glazbenog djela te se stvara podloga za holističko vrednovanje glazbenog djela kao najviše razine vrednovanja glazbe.

Holističkom vrednovanju glazbe prethode četiri razine čije ujedinjenje predstavlja *evaluaciju glazbenog djela na najvišoj razini temeljem osviještenih emocionalnih reakcija na glazbu, poznavanja značajnog broja glazbenih djela i stečenih znanja o sastavnicama, formi i kontekstu* (Matoš i Čorić, 2019: 78). One su redom (1) faza *afektivnog vrednovanja*, (2) faza *asocijativnog vrednovanja*, (3) faza *analitičkog vrednovanja* te (4) faza *kontekstualnog vrednovanja*. Autorice u radu predlažu praktične smjernice slijedom kojih će se razviti višeslojne kompetencije vrednovanja glazbe.

Navedene faze mogu se i trebaju primijeniti pri slušanju glazbi svijeta i tradicijske glazbe. S obzirom na to da se uglavnom radi o primjerima koji su relativno kratkog trajanja, pojedinim fazama može se posvetiti više vremena nego kada bi se slušali cijeli stavci simfonije ili koncerta. *Svjesno vrednovanje osobitosti tradicijske glazbe potiče učenike na razvoj osobnog, kritičkog i estetskog stava prema ovoj vrsti glazbe, jača potrebu za usporedbom s drugim i drugačijim kulturama, te glazbom uopće* (Crnčić Brajković i Močinić, 2018: 145). Možda

najvažnija faza kada je u pitanju tradicijska glazba jest faza *kontekstualnog vrednovanja* gdje se glazbeno djelo promatra *u okviru stilskega razdoblja, vrste ili žanra, opusa određenog skladatelja, određene zemlje/regije i sl.* (Matoš i Čorić, 2019: 78). Razlog tomu je što je tradicijska glazba *svojevrсна refleksija mentaliteta i kulture življenja stanovništva* (Crnčić Brajković i Močinić, 2018) što znači da je učenicima potrebno objasniti kontekst nastajanja tradicijske glazbe kao i geografsko-povijesni okvir ako se zna u kojem je periodu glazbeni primjer nastao¹⁶.

Osim aktivnosti slušanja glazbe koja zapravo prožima sve aktivnosti propisane Kurikulumom, aktivnosti pjevanja i glazbenih igara imaju veliku ulogu pri obradi tradicijske glazbe. Posebice ako se učitelj pri obradi određenog područja (primjerice područja Slavonije) odluči prikazati dječju pjesmu. Uz to što je djeci bliži taj vid tradicijske glazbe, bitno je i zato što je *generirana iz postupnog kontakta spontanog pjevanja djeteta i produkcije odraslih. Važna je i zbog činjenice da joj je prirodno pripojen i veliki repertoar igara* (Gortan-Carlin, Pace i Denac, 2014: 28). U udžbenicima se rijetko može vidjeti prikaz dječje tradicijske pjesme i igre, već se kao prijedlozi za obradu u nastavi obrađuju primjeri koji ponekad nisu prikladni uzrastu djece. Prema Gortan-Carlin i sur. (2014) narodna dječja pjesma osim didaktičke ima i socijalnu funkciju (prihvatanje drugih, priznavanje individualnosti), ali i individualne funkcije (izabrati i biti izabran, suočiti se sa strahovima i sl.).

Tradicijska pjesma gotovo uvijek dolazi uz ples i ako je moguće taj tandem bi bilo korisno prikazati na nastavi Glazbene kulture zbog sljedećih razloga.

Pjesma ujedinjena s pokretom, gestama, igrom i plesom pogoduje simultanom usvajanju teksta i melodije na zabavan način; predstavljanjem mentalnog i praktičnog glazbenog iskustva, asimilirajući efikasnosti i trajnosti ritma i zvuka. Pridonosi razvoju i jačanju prirodne dječje muzikalnosti i drugih psihointelektualnih sposobnosti, i to ne isključivo disciplinarnih poput percepcije, logike, koncentracije, pamćenja, analize, sinteze i psihomotorne koordinacije. (Goitre, Seritti: 1980) U svim elementarnim formama u kojima se artikulira narodna dječja pjesma, kao što su primjerice igre s odraslima, brojalice, uspavanke, glazbene igre, pjesme koje zahtijevaju ponavljanje i pripovjedne pjesme, dijete pronalazi način za razvijanje i potenciranje kognitivnih, afektivnih i socijalnih sposobnosti. (Gortan-Carlin i sur., 2014: 31)

¹⁶ Primjerice, mnoge pjesme nastale su kao svojevrstan komentar trenutnoj političkoj situaciji. To je posebno bilo vidljivo za vrijeme Prvog i Drugog svjetskog rata gdje su često bili opjevani odlasci u vojsku, nesretne ljubavi, poginuli muževi i braća i sl.

U istraživanju koje su provele Dobrota i Topić (2018) o preferencijama učenika prema glazbama svijeta i hrvatskoj tradicijskoj glazbi jedan zaključak koji je proizašao jest da mlađi učenici *više preferiraju hrvatsku tradicijsku glazbu i glazbe svijeta u odnosu na učenike sedmih razreda osnovne škole*. Razlog tomu je činjenica da *mlađa djeca pokazuju veće preferencije nekonvencionalnih i neobičnih glazbenih stilova (avangardna, aleatorička, elektronska glazba), s obzirom da »pokazuju manje dokaza o akulturaciji normativnim standardima 'dobrog ukusa' u odnosu na stariju djecu« (Hargreaves, 1982, 51) (Dobrota, Maslov, 2015: 15)*. Stoga je obradu tradicijske glazbe uz ples potrebno što ranije uvesti u nastavu glazbe jer što su učenici stariji, teže prihvaćaju uvođenje novih pedagoških metoda i manje su otvoreni za takvu vrstu sadržaja.

Još jedna aktivnost koja se sve više ističe, a koja se pokazala neophodnom pri nastavi na daljinu i hibridnom sustavu održavanja nastave, jest korištenje Informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT). Društvene mreže, razni alati za skladanje, snimanje i izvođenje glazbe, računalni programi namijenjeni e-učenju, neizostavni su dio nastave u 21. stoljeću. Napredak tehnologije koristan je alat koji nadopunjuje redovnu nastavu i omogućava daleko veću dostupnost raznih sadržaja nego što je to prije bilo moguće (MZO, 2019). Ipak, pri odabiru glazbenog sadržaja putem digitalnih tehnologija jako je bitno izabrati kvalitetan sadržaj u tom nepreglednom izvoru informacija.

S obzirom na razvoj novih tehnologija i njihove primjene u nastavi, učenje tradicijske glazbe nije više rezervirano samo za učenje pjesama iz udžbenika po notnom zapisu, već se i pomoću raznih drugih platformi učenicima može i treba približiti tradicijska glazba. To potvrđuje i činjenica da svi izdavači udžbenika glazbene kulture imaju svoje platforme kreirane za obradu digitalnog sadržaja.

4.4. Formalno, neformalno, informalno učenje; Kolbov model iskustvenog učenja

Prema dokumentu Europske unije, model Europske komisije, tri su vrste obrazovanja i učenja. Osim formalnog glazbenog obrazovanja propisanog i odobrenog od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja, razlikujemo još dvije vrste obrazovanja: neformalno i informalno. Formalno je glazbeno obrazovanje strukturirano, pruža ga obrazovna ili stručna institucija te se na kraju dobije potvrda o završetku obrazovanja (svjedodžba, diploma i slično). Neformalno glazbeno obrazovanje *se ne daje u obrazovnoj ili stručnoj ustanovi i obično ne dovodi do svjedodžbe. Ono je, međutim, strukturirano (u smislu ciljeva učenja, vremena učenja ili*

podrške učenju). *Neformalno učenje je namjerno iz učenikove perspektive* (Plavšić, Diković, 2016: 92). Informalno učenje se najviše razlikuje po tome što je u većini slučajeva nenamjerno ili slučajno, a ono *proizlazi iz svakodnevnih životnih aktivnosti vezanih uz rad, obitelj i slobodno vrijeme. Nije strukturirano (u smislu ciljeva učenja, vremena učenja ili podrške učenju) i obično ne dovodi do svjedodžbe* (Plavšić, Diković, 2016: 92).

Iako je nastava Glazbene kulture propisana od strane Ministarstva i za nju je izdan Kurikulum sa smjernicama, smatram da bi se takvu vrstu predmeta trebalo promatrati iz prizme neformalnog i informalnog učenja u smislu da se, tradicijska glazba konkretno, podučava kroz proces enkulturacije i kroz neposredni kontakt s baštinicima tradicijske glazbe (Green, 2002). S razvitkom tehnologije i novih medija, danas je mnogo lakše ostvariti *peer-to-peer* kontakt. Tome svjedoči i volonterski projekt *Medijska radionica „e-folklor“* čija autorica navodi sljedeće:

„Učenje o tradiciji, o kulturnome identitetu zajednice, promicanje baštine i očuvanje, a uz pomoć medija, svakako je nov, kreativan oblik usvajanja nastavnoga sadržaja koji je prožet tehnologijom te ga treba razvijati i njegovati. Jedna od mogućnosti za medijski pristup kulturnoj baštini jest uvođenje periodičnih radionica u sklopu sata razrednika u kojima bi se mogao provoditi teorijsko-praktični oblik nastave s fokusom na kulturnu baštinu, folklor i medije. (...) Takvim radom postiže se interdisciplinarnost u radu i sadržaju jer digitalnu kulturu 21. stoljeća može činiti spoj nastave, folkloru i novih medija. Djeca i mladi uz pomoć medija mogu usvojiti i prenijeti znanje, a pritom se i zabaviti.“ (Malek, 2019: 247).

Iako autorica ovdje govori o nižim razredima osnovne škole, smatram kako se taj pristup može primijeniti i na više razrede osnovne škole, s obzirom na sve veću primjenu IKT u nastavi.

Osim navedene tri vrste učenja, ono što je još primjenjivo na nastavu Glazbene kulture i učenje tradicijskih pjesma jest učenje kroz iskustvo. *Iskustveno učenje dinamičan je pogled na učenje koji se temelji na ciklusu učenja zasnovanom na praktičnom iskustvu popraćenom promišljanjem, odnosno refleksijom koja predstavlja povezivanje prakse s teorijom* (Vizek Vidović, Vlahović Štetić, 2007: 297 prema Gortan-Carlin, Močinić, 2017: 513). Takav model kritizira teorijske nastavne programe koji ne vrednuju osobno iskustvo i prethodno znanje studenata te ne omogućuju razvoj kompetencija u smislu sposobnosti povezivanja deklarativnog i proceduralnog znanja (Gortan-Carlin, Močinić, 2017: 513). Iste autorice navode kako je za razumijevanje i zapamćivanje pojmova potrebno započeti s nekim konkretnim iskustvom nakon čega slijedi *razmišljanje o doživljenom iskustvu, revizija i dopuna stečenih spoznaja, provjera novih saznanja, te novo iskustvo, obrada i promišljanje, pregled i*

usklađivanje naučenog s prethodnim iskustvima i spoznajama, u kontinuiranom ciklusu od iskustva preko refleksije do primjene novog znanja. Jednostavnije rečeno, put učenja trebao bi ići od prakse prema teoriji, od pojedinačnog ka općem.

Najpoznatiji model iskustvenog učenja jest Kolbov model (1984):

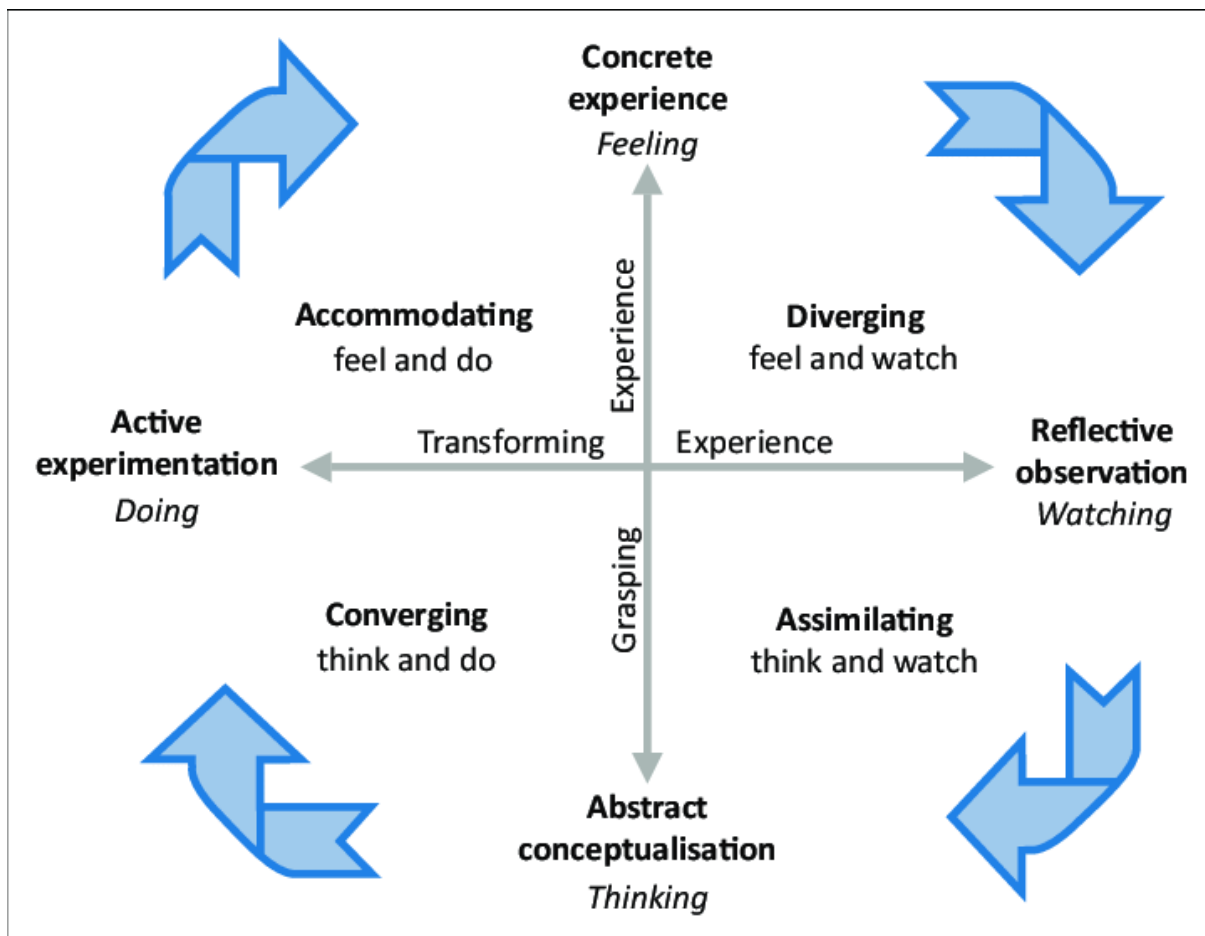
On koristi pojam „iskustveno“ kako bi razlikovao ovu teoriju od kognitivnih teorija učenja, koje imaju tendenciju naglašavanja kognitivnog razmišljanja nad osjećajima, te od komportamentističkih teorija učenja koje poriču bilo kakvu ulogu subjektivnog iskustva u procesu učenja. U Kolbovom modelu cjelokupno učenje mora biti organizirano u spiralni ciklus koji uključuje četiri faze: iskustvo, refleksiju, apstraktno razmišljanje i aktivno eksperimentiranje u naizmjeničnom ponavljanju (Gortan-Carlin, Močinić, 2017: 514).

Navedene četiri faze dijele se na *dva suprotna načina stjecanja iskustva* i na *dva suprotna načina transformiranja tog iskustva u znanje* (*Iskustvena teorija učenja*, 2014). Načini stjecanja iskustva su **konkretno iskustvo** (CE) i **apstraktna konceptualizacija** (AC), a dva načina transformiranja tog iskustva u znanje su **reflektivno promatranje** (RO) i **aktivno eksperimentiranje** (AE). *Sve komponente zajedno čine krug učenja u kojem slijede jedna iza druge: CE → RO → AC → AE¹⁷. Sam proces učenja može započeti u bilo kojoj od komponenti* (*Iskustvena teorija učenja*, 2014).

Prva faza stjecanja iskustva je faza konkretnog iskustva. U njoj učenik iz nekog događaja izvlači zaključke i spoznaje. To sve, prema Kolbu, treba biti dovoljno izazovno za učenika kako bi učenik bio aktivno uključen i mentalno prisutan, a iskustvo mora biti ili novo ili različito od prethodnih sličnih iskustava. Druga je faza transformiranje tog iskustva reflektivnim promatranjem. Refleksija o doživljenom ključna je za proces učenja, jer omogućuje učeniku analizu i verbalizaciju vlastitih iskustava (Silveira, 2020). Nakon refleksije slijedi treća faza gdje se aktivno promatra stečeno iskustvo i njegovi ishodi te se to razmišljanje poopćuje i može se primijeniti na druge situacije. Zadnja faza jest faza aktivnog eksperimentiranja gdje se ono što su učenici spoznali primjenjuje u praksi (*Iskustvena teorija učenja*, 2014).

¹⁷ CE – Concrete Experience, RO – Reflective Observation, AC – Abstract Conceptualisation, AE – Active experimentation

Kako bi učitelj mogao prenijeti znanje svojim učenicima na ovaj način, on sam prije svega mora proći sve četiri faze ciklusa.

Slika 4.4.1. Prikaz ciklusa iskustvenog učenja. Preuzeto s https://www.researchgate.net/figure/Kolbs-learning-cycle-and-experiential-learning-styles_fig1_325475416 5. siječnja 2022.

Osim specifične organizacije učenja u spiralni ciklus spomenutih faza, neophodno je i korištenje aktivnih nastavnih strategija uključujući samostalno učenje, učenje kroz praksu, učenje temeljeno na rješavanju problema, projektno učenje, terenski rad, laboratorijske i metodičke vježbe, koje pospješuju iskustveno učenje (Vizek Vidović, 2011: 86 prema Gortan-Carlin, Močinić, 2017: 514).

5. Udžbenici glazbene kulture i zastupljenost primjera s područja Like i Gacke

Na hrvatskom tržištu postoje tri izdavačke kuće čiji se udžbenici koriste u nastavi Glazbene kulture i Glazbene umjetnosti - Profil, Školska knjiga i Alfa. Za potrebe ovog rada analizirat će se udžbenici od petog do osmog razreda sva tri izdavača.

5.1. Profil

Udžbenik *Glazbeni krug 6* (Profil, 2020) donosi nam pjesme *Pjevaj mi, pjevaj te Oj, Otočcu* kao prijedlozi za pjevanje, dok su prijedlozi za slušanje rozgalica¹⁸ *Oj, medvjede, gorska životinja* te ojkan¹⁹ *Oj, Rakovice, selo moje malo*. Autori udžbenika ne pridružuju konkretno nazive *ojkan* i *rozgalica* navedenim primjerima, ali u dijelu teksta ispod primjera objašnjavaju što je ojkanje, odnosno rozganje i kako je ono uvršteno na UNESCO-ovu listu Reprezentativne nematerijalne kulturne baštine. Platforma za digitalni sadržaj *Izzi* donosi video o izradi tambure dangubice te koreografiju Ličkog kola (nijemo kolo) u izvedbi ansambla LADO.

5.2. Školska knjiga

Udžbenici *Allegro 5* i *Allegro 6* (Školska knjiga, 2020) obrađuju pjesme *Oj, Otočcu* i *Priko Kapele* u petom razredu, a *Priko Kapele* i *Oj, Korano* u šestom razredu. U oba udžbenika tradicijska se glazba obrađuje po područjima. Dvije stranice u udžbeniku na kojima se obrađuje područje gorske Hrvatske identične su u oba udžbenika u sklopu poglavlja *Hrvatska tradicijska glazba* (pjesma *Priko Kapele*), dok su pjesme *Oj, Otočcu* i *Oj, Korano* predložene za obradu u nastavi u sklopu poglavlja *Pjevamo, sviramo, plešemo*. Za pjesmu *Oj, Korano* na platformi za digitalni sadržaj *e-sfera* priložen je slušni primjer koji se ne podudara s notnim zapisom iz udžbenika. Ono što im je zajedničko jest tekst na početku pjesme, međutim, i tekst i melodija u ostatku pjesme su različiti. U primjeru za slušanje pjesma počinje tekстом *Oj, Korano, kordunaška rijeko...*, a notni primjer iz udžbenika započinje stihovima *Oj, Korano, tiha vodo ladna*. Uzevši u obzir predloženi primjer za slušanje, rekla bih da pjesma *Oj, Korano* (primjer iz udžbenika i slušni primjer) pripada području Korduna, a ne području Like.

Osim navedenog primjera za slušanje, među digitalnim sadržajima na portalu *e-sfera* predložena su dva video zapisa ansambla LADO u kojima prikazuju koreografiju Lički plesovi

¹⁸ Tehnika potresanja glasa koja se izvodi dijaloški.

¹⁹ Lički napjev koji uvijek započinje uzvikom *Oj*.

te nijemo kolo, a KUD Preporod iz Dugog Sela predstavlja video lekcije za plesanje nijemog kola. Ono što je zanimljivo među materijalima jest notni zapis pjesme *Junak iz Like*. Po nekim zapisima autor je teksta Ivan Trnski, a autor glazbe Albert Štriga. Ovu skladbu nastalu polovinom 19. stoljeća odlikuje čest punktirani ritam koji karakterizira čitavu skladbu i daje joj odliku koračnice, vrste tipične za to glazbeno razdoblje. Zanimljivo je to da se Lika općenito predstavlja kao junačka, gruba, kršna te stoga ne čudi što i u nazivu pjesme stoji riječ *junak*, a u tekstu se veličina uspoređuje s Velebitom (Prilog 1).

5.3. Alfa

Udžbenici izdavača *Alfa* donose nešto raznolikije primjere za razliku od prošla dva udžbenika, bio to notni zapis u udžbeniku ili primjer za slušanje. Udžbenik *Svijet glazbe 5* na svojim stranicama donosi pjesmu *Liko moja, tamburice stara*. U udžbeniku za šesti razred pjeva se već spomenuta *Pjevaj mi, pjevaj, sokole*, ali ovdje imamo i tri predložena primjera za slušanje koje nismo imali priliku vidjeti u prošlim udžbenicima. To su zvučni primjeri *svirka na povrate, rozgalica* i *Liko moja, tamburice stara*. U sedmom se razredu hrvatska tradicijska glazba ne obrađuje, kao ni u ostalim udžbenicima, ali zato u osmom razredu imamo primjer za pjevanje u udžbeniku koji se ne pojavljuje ni u jednom do sada, a to je napjev iz kola *Okreni se, kolo moje malo* koji je zapisao Goran Knežević, poznati folklorist i koreograf. Napjev koji donosi udžbenik nema nikakvih oznaka tempa i stila pjevanja te je melodija pojednostavljena i ritmizirana da bude lakša za učenje. Zanimljivo je da je raspisan dvoglasno kako se u narodu i pjeva, iako je rijetkost da djeca na nastavi pjevaju primjere u dvoglasju. Primjeri za slušanje koji se predlažu u udžbeniku za osmi razred su lički tanac na dangubici, čobanska svirka na dvojnicama, *Liko moja, tamburice stara* te *Oj, Otočcu*. Prva tri navedena primjera u izvedbi su amaterskog društva, a zadnji primjer, pjesma *Oj, Otočcu* izveo je ansambl LADO.

Portal za digitalni sadržaj izdavača *Alfa* osim zvučnih primjera donosi i video primjere ličkih plesova i pjesama, kao i digitalni sadržaji ostalih izdavača. Ono što je ovdje specifično jest to da su pjesme i plesove izveli članovi izvorne skupine Zavičajnog društva Sinac iz Sinca te Folklornog društva Otočac iz Otočca, dok su ostale platforme za digitalni sadržaj predložili materijale profesionalnog ansambla LADO te KUD-a Preporod iz Dugog Sela. Svi su navedeni materijali vrijedni, ali smatram da je *Alfa* najbolje postupila uzevši za primjer izvorna društva koja plešu isključivo plesove svoga zavičaja.

Osim svega navedenog, *online* udžbenik nudi otvaranje poveznice na određene sadržaje. Jedna zanimljivost koju donosi udžbenik jest običaj naziva *kolenbači*. Navode:

Kolenbači su o Božiću obilazili kuće. Na kraju pjesme pojedinačno bi zaplesali, a pritom snažno udarali nogama o pod kako bi ljetina bila što bolja. Treći dan nakon Božića momci bi pjesmom tražili od djevojaka lješnjake:

*Otvor vrata, djevojko od zlata,
i tvoja je majka otvarala
i momcima lješnjake davala.*

Zatim bi zaplesali ličko kolo ponavljajući pjesmu sve dok ih ne puste u kuću. Povremeno se plesalo kolo oko ubijenog vuka kojeg bi u selo donijeli vučari. Uz kolo su se pjevale vučarske pjesme.
(<https://hr.mozaweb.com/en/mblite.php?cmd=open&bid=HR-ALFA-GLA8-3397&page=12>, pristupljeno dana 20.12.2021.)

Ovaj običaj donosi Ivančan (1971) u svom radu *Lički narodni plesovi* gdje ga detaljnije opisuje.

5.4. Zaključak

Pregledavanjem svih aktualnih udžbenika glazbene kulture, primijetila sam da izdavačka kuća *Alfa* hrvatsku tradicijsku glazbu obrađuje u svim razredima osnovne škole, a tradicijsku glazbu Like obrađuje u petom, šestom i osmom razredu, za razliku od udžbenika izdavača *Profil* i *Školska knjiga* gdje se hrvatska tradicijska glazba općenito i tradicijska glazba Like obrađuje u petom i šestom razredu.

Kurikulum (MZO, 2019) obradu hrvatske tradicijske glazbe smješta u peti i šesti razred osnovne škole. Preporučuje i određene glazbene primjere za obradu sadržaja, ali napominje kako nastavnici imaju slobodu pri izboru glazbenih primjera, bilo to izmjena ili nadopuna. Za obradu područja Gorske Hrvatske predlažu sljedeće primjere: *Oj, javore, Pjevaj mi, pjevaj sokole, Ličko (nijemo) kolo, Đipac, Kukunješće* (MZO, 2019: 190).

Rojko (2005) govori kako bi učenik o hrvatskom folkloru trebao znati tri ključne stvari:

1. Da u Hrvatskoj postoje različite, relativno samostalne folklorne regije, ali da među tim regijama, pogotovo susjednima, postoje i velike sličnosti.

2. Osobitosti svake pojedine regije: glazbeni sastavi (instrumentalni, vokalni, grupe, solisti), vrste pjesama (ljubavne, radne, šaljive, satirične i dr.), glazba za ples, načini izvođenja.
3. Utjecaj folklorne glazbe na umjetničko glazbeno stvaralaštvo i to:
 - a) Obrade narodnih pjesama i njihova profesionalna i visoka amaterska izvedba (Lado, Tamburaški orkestar RTZ, glazbeno-amaterska društva)
 - b) Skladbe inspirirane folklorom. Npr. N. Devčić, E. Cossetto, J. Š. Slavenski, eventualno V. Žganec.
 - c) Hrvatske narodne pjesme u nekim skladbama slavnih skladatelja (...)
 - d) Uloga etnomuzikologije u očuvanju narodne glazbe – samo kao temeljna informacija, bez velikih eksplikacija. (Rojko, 2005: 267-268.)

Rojko (2005) predlaže 10 primjera za obradu glazbenog područja Like i smjernice za obradu, a koji nisu navedeni u trenutnom Kurikulumu. Uz njih navodi i mikrolokalitet koji nije naveden u trenutnim udžbenicima, međutim, ne pripadaju svi primjeri području Like. Primjeri koje navodi su: *Pastirska (dvojnice)* ; *Oj, meni vele udaj se mala (Lovinac)*; *Lička (Lovinac)*; *Pastirska (diple)*; *Oj, odi brate da ga zapivamo (Lovinac)* ; *Sva su sela prominila boju (Kijevo)*; *Pitaju me odakle si mali (Kijevo)*; *Pivaj seko naše pisme stare; Nema pisme nit pivanja (Kijevo)*; *Stani mala na opanke moje (Sinj)* ; *Pastirska (Čobanska) (Sinj)*; *Viknu vila s Prologa planine*. U opisu pjevanja ponovno vidimo pridjeve poput *tvrd*, *snažno pjevanje*, *grubo*, *netemperirano* i slično. Ti se pridjevi pripisuju zbog prirode koja ih okružuje te zbog teškog načina života. Autor smatra kako je to pjevanje odraz kraja i vremena u kojem se živjelo.

Samo pet od dvanaest primjera pripada području Like, dok su ostali primjeri s područja Dalmatinskog zaleđa (Kijevo, Sinj) što dovodi u pitanje autorovo poznavanje folklorne građe. Možda se autor htio fokusirati na cjelokupno dinarsko područje, ali je i u tom slučaju ovo opet samo djelomični reprezentativni prikaz glazbeno-plesne građe tog područja. Osim što izostaju veliki dijelovi dinarskog etnografskog područja, nedostaju i značajni primjer vokalne glazbene tradicije koje bi mogli na vrstan način ilustrirati glazbeno-plesne tradicije ovog kraja. Postavlja se pitanje jesu li metodičke upute za obradu sadržaja u tom slučaju onda ispravne i mogu li se primijeniti na nastavi.

6. Analiza napjeva sakupljenih na terenu u Kuterevu

Nešto prije mog posjeta članovima KUD-a *Dangubice* iz Kutereva spoznala sam kako ličke pjesme nisu samo ono što se prikazuje u udžbenicima i koreografiranom folkloru. Lika je folklorno jako bogato područje, ali vrlo slabo istraženo pa je stoga logično da sastavljači udžbenika i nastavnici ne mogu znati više, osim ako sami ne zagrebu ispod površine. Prilikom raznih susreta s društvom, gledajući njihove nastupe i neformalna druženja poslije istih, uvidjela sam kako je tradicijska glazba Like puno više od pjesama *Priko Kapele*, *Oj, Otočcu* i *Pjevaj mi, pjevaj sokole*. U Lici se, jednako kao i u drugim područjima Hrvatske, uz pjesmu radilo, veselilo; pjesma je obogaćivala svaki aspekt života – od pukog hodanja selom do pjevanja na misnom slavlju. Poslije svake mise plesali su ličko kolo, a potom i ostale plesove poput tarabana i kukunješća. Uz određeni rad, znalo se koja se pjesma, odnosno, *arija* pjeva. Primjerice, prilikom košnje, muškarci su pjevali *ojkan*, a dok se prela vuna, žene su pjevale deseteračke stihove na jednu određenu ariju – *ariju napjeva*²⁰.

6.1. Arija napjeva iz Kutereva

Arija napjeva (prilog 2) donosi nam vrlo slobodan stil pjevanja gdje žena²¹ koja počinje napjev može izraziti svoju slobodu pri ukrašavanju melodije te se tako ističe svojom improvizacijom²². Tekst napjeva često je bio povezan s onim što se u tom trenutku radilo. Primjerice, ako se čijalo perje, pjevali su stihove vezane uz taj rad: *Čijam perje, mislim da je trava; sretan onaj koj' na njemu spava*. U narodu je uvijek bila jedna osoba koja pjeva prvi glas, dok su ostali prilagali drugi i treći glas, a svi su pjevali po sluhu onako kako su čuli od drugih.

Melodiju (*ariju*) ovog napjeva zapisala sam po pjevanju jedne članice za vrijeme mog posjeta Kuterevu i tom ju je prilikom tako otpjevala. Međutim, na njihovom CD-u *Kuterevo, selo ispod gore* ista počimalja²³ je otpjevala *napjev* s jednakom melodijskom bazom, ali drugačijim ukrasima. Stoga zaključujem da je gotovo nemoguće zapisati melodije tradicijskih pjesama i poslije se koristiti isključivo notnim zapisom pri učenju pjesama. To je posebice važno naglasiti učiteljima kada je obrada tradicijskog sadržaja u pitanju. Notni zapis trebao bi služiti kao

²⁰ *Napjev* je naziv za jednu određenu *ariju* te se ta melodija pjevala kada se obavljao neki rad.

²¹ Melodiju *napjeva* uvijek su pjevale samo žene.

²² Slično kao kadenca na kraju kakvog koncerta gdje se izvođač može, ali i ne mora pridržavati već napisane kadenca i može se virtuosno izraziti.

²³ Žena koja započinje pjevanje pjesme.

pomoć, ali ne i kao glavno sredstvo za učenje jer se jedino preko audio ili video snimke može steći prava slika o stilu i načinu pjevanja.

6.2. Arija iz kola

Ova melodija (prilog 3) pjevala se dok se plesalo ličko kolo. Jednako kao i u prošloj melodiji, element improvizacije prisutan je u prvom glasu. Zapisana je melodija po pjevanju jedne počimalje iz društva, ali ovu su melodiju u kolu pjevali i muškarci i žene. Za melodiju drugog glasa možemo reći da je konstanta ove *arije*, a ono što se mijenja su razne varijacije melodije prvog glasa. Razlika ženske i muške melodije očituje se u prva dva takta gdje se muška melodija odlikuje naglašenijim i višim notnim vrijednostima. Time se stječe dojam jačeg i grubljeg pjevanja kako se opisuje u udžbenicima i u Rojkovoj *Metodici*. Karakterističan završetak ne samo za područje Like, već i Slavonije, Posavine, Vrlike, Dalmatinskog zaleđa i drugih jest završetak na dominantni. Uglavnom je riječ o intervalu kvinte, rjeđe o punom kvintakordu bez obzira na to što se u pojedinim dijelovima pojavljuje spontano troglasje. Po pričama članova društva u ličkom kolu se najviše pjevalo jer se narod međusobno *napivavao*²⁴ smišljajući deseteračke stihove na licu mjesta. Ličko kolo se tako znalo plesati i po nekoliko sati, a potom se plesao taraban, kukunješće i *na povrate*²⁵.

6.3. Arija na povrate

Uz ovu melodiju (prilog 4) pleše se ples za koji je karakterističan šestodijelni dinarski korak. U notnom zapisu u prilogu u drugoj polovini petog takta i cijeli šesti takt nalaze se pauze zbog toga što se melodija počinje pjevati na početak koraka kada lijeva noga dođe na početak takta. Isto se nalazi u taktu 10 i taktu 15. Ponekad bi osoba koja započinje ariju pustila da prođe pola takta, a ponekad jedan ili više taktova (usp. taktovi 5-6 i takt 10). Istu melodiju pjevaju i muškarci i žene, što nije bio slučaj s prošle dvije arije. Kad muškarac započne pjevati, žene prilažu drugi i treći glas, a kada počinje žena, poneki muškarci pjevaju melodiju, a poneki drugi glas (ovisno o glazbenim sposobnostima). Kao i u prošlim arijama, stihovi su deseterački te se na tu melodiju u teoriji može otpjevati bilo koji deseterački stih. Međutim, koliko sam uspjela

²⁴ Natpjevavanje – međusobno nadmetanje pjesmom u kolu, težnja za bolje i glasnije otpjevanom melodijom i bolje osmišljeni deseterački stihovi.

²⁵ Ples i arija zovu se *na povrate* jer se na kraju koraka desnom nogom vraća u desnu stranu, a zatim se ponovno kreće u lijevu stranu. Slično kao slavonski ples povraćanac.

čuti i istražiti, uglavnom se uvijek isti stihovi pjevaju na tu melodiju. Nisam još čula da se stih koji se pjeva na melodiju *napjeva* pjeva i na melodiju *na povrate*.

6.4. Pavenka

Pavenka kao običaj već je objašnjena ranije u radu, a ovdje će se detaljnije opisati karakteristike njene melodije. Melodija pavenke (prilog 5) za razliku od već navedenih melodija uvijek ima istu melodiju prvog i drugog glasa. Male razlike u ukrašavanju pojedinih tonova karakteristične su za određenu počimalju, ali je u biti melodija nepromijenjena i uvijek ista. Jedino se prva kitica razlikuje od ostalih zbog manje slogova u riječima, pa je kitica kraća za dvije dobe od ostalih kitica. Prilog 6 i 7 donose dvije različite i jednostavnije melodije ove pjesme iz dva različita sela, Sinac i Švica. Zanimljivo je kako je notni zapis te dvije melodije vrlo sličan, dok je zapis sela Kutereva puno drugačiji. Na nastavi se tako za aktivnost pjevanja može obraditi jedna od dvije jednostavnije melodije (prilog 5 i prilog 6), dok se za aktivnost slušanja može pustiti melodija pavenke iz sela Kutereva te se na temelju glazbenih karakteristika ta dva primjera mogu međusobno usporediti.

6.5. Crna gorko djevojko

Ovaj šaljivi napjev (prilog 8) koji sam prvi puta čula na seminaru dinarske zone u Otočcu od članova društva počinje na vrlo specifičan način, a zbog arhaičnog dinarskog prilaganja drugog glasa na momente se ne može razaznati radi li se o durskom ili molskom tonskom rodu. Kao i u mnogim sličnim formama, ovdje se također radi o improvizaciji s deseteračkim stihovima. Kada promatramo glazbeni oblik napjeva, možemo razaznati da se radi o dvodijelnom obliku. Melodiju A dijela pjeva jedna osoba, dok melodiju B dijela prihvataju svi ostali ponavljajući stih: *crna gorko djevojko, crna gorčice moja*. Stihovi su uglavnom provokativnog ili podrugljivog karaktera, često dvosmisleni i lascivni, ali za obradu na nastavi učitelj može donijeti nekoliko unaprijed pripremljenih stihova ili učenici mogu sami smisliti svoje stihove. Vrlo sličnu melodiju pronalazim u slavonskom selu Stari Mikanovci *Mer, mer sado* (prilog 9) te to može poslužiti kao odlična usporedba gdje se pronalaženjem sličnosti i razlika dolazi do zaključka kako su se pjesme prenosile iz jednog kraja u drugi.

7. Mogući glazbeni primjeri kao prilog nastavnom programu

Sintagma *world music pedagogy* predstavlja smjer glazbene pedagogije koji obuhvaća podučavanje glazbe koja za cilj ima učenje glazbe, ali i o kulturnoj pozadini glazbe.²⁶ Ovaj spoj glazbene pedagogije i etnomuzikologije temelji se na pet dimenzija slušanja: *attentive listening, engaged listening, enactive listening, creating world music* i *integrating world music* (Coppola, Hebert, Campbell, 2021). Kroz prve tri dimenzije učenik aktivno sluša glazbu obrađujući pažnju na pojedine elemente na koje je učitelj skrenuo pažnju, djelomično reproducira primjer ponavljajući ritam ili pjevušeci melodiju te potom u cijelosti reproducira primjer sa svim elementima. Prve tri dimenzije su ključne²⁷ te su temelj za druge dvije dimenzije u kojima učenici sudjeluju u stvaranju novih dijelova glazbenog primjera i promatraju druge aspekte primjera (povijesni, geografski, jezik – kulturološki aspekt) (Coppola, Hebert, Campbell, 2021). Budući da sintagma *world music* predstavlja tradicijsku glazbu raznih naroda na svijetu, ovaj bi se prikaz učenja mogao primijeniti i na nastavu Glazbene kulture pri obradi tradicijske glazbe Hrvatske.

Kurikulum (2019:) predlaže *povezanost s drugim predmetima i međupredmetnim temama* te se ovdje može primijeniti jedan dio ideje koju iznosi *world music pedagogy*. Kroz integriranu nastavu, koja se može temeljiti na *multidisciplinarnom, interdisciplinarnom ili transdisciplinarnom pristupu* (Šulentić Begić prema Drake i Burns, 2018) možemo povezati razne predmete pri obradi tradicijske glazbe. Jedan primjer može biti *glazbena putovnica* čime bismo Glazbenu kulturu povezali s predmetom Geografija. Na početku školske godine, učenici bi dobili praznu *putovnicu* koju bi ispunjavali tijekom cijele školske godine na sljedeći način: kada učitelj na nastavi obradi tradicijsku glazbu nekog kraja ili druge zemlje, učenici u putovnicu upišu naziv tog primjera te njegove karakteristike, jednako kao i karakteristike kraja/zemlje u kojem je taj primjer nastao. Osim s predmetom Geografija, korelacija se može ostvariti i s predmetom Povijest gdje će učenici zajedno s učiteljem istražiti povijesne okolnosti određenog kraja te kako je to moglo utjecati na glazbeni primjer. Time učenici osvješčuju *vrijednosti regionalne, nacionalne i europske kulturne baštine u kontekstu svjetske kulture* (MZO, 2019)

²⁶ Preuzeto s <http://www.worldmusicpedagogy.com/#/> dana 16. siječnja 2022.

²⁷ Autori ih nazivaju *core dimensions*.

Rojko (2005) se u svojoj Metodici glazbene nastave pri obradi tradicijske glazbe fokusira isključivo na aktivnost slušanja glazbe te potom preporučuje razgovor i analizu odslušanog primjera. Pri obradi tradicijske glazbe Like (i Dalmatinskog zaleđa) najčešće upotrebljava pridjeve *tvrd*o i *grub*o kada opisuje pjevanje bez dodatnih odlika stila tog područja. Naravno da se neki primjeri (poput rozgalice i ojkana) mogu obraditi samo putem aktivnosti slušanja, ali to ne znači da se svaki primjer treba poslušati na isti način te stil pjevanja opisati istim pridjevima, jer se pri tome ne razvija kritičko mišljenje. Tako se, primjerice, rozgalica i ojkan (kao dvije različite tehnike potresanja glasom) na nastavi mogu usporedno obrađivati, a pomoću Vennovog dijagrama učitelj na ploči može istaknuti sličnosti i razlike koje će zapisati na temelju učeničkih odgovora. Time učenici pokazuju i utvrđuju svoja znanja o obilježjima hrvatske tradicijske glazbe koja su usvojila.

Prema Sam Palmić (2015), *tradicijska glazba u nastavi omogućuje učenicima poniranje u vlastitu kulturu i osnažuje osjećaj pripadnosti vlastitoj kulturi*. Kako bi se to potaknulo kod učenika, služeći se IKT-om, učenike možemo odvesti na *virtualni teren* gdje će oni biti istraživači tradicijske glazbe. Svaka grupa će dobiti svoj kratki dokumentarni film ili isječak iz filma te pitanja koja će ih voditi u istraživanju. Budući da su učenici opremljeni vlastitim tablet-uređajima, pitanja za istraživanje mogu uključivati izvanglazbeni sadržaj gdje se od učenika ne traži samo znanje o glazbeno-izražajnim sastavnicama već i povezivanje s drugim predmetima. Neki primjeri dokumentarnih filmova i isječaka su:

1. Izvorno ličko kolo – đikac, 1969. u Lovincu:
https://www.youtube.com/watch?v=oFKXibKSRU4&ab_channel=IvanStar%C4%8Devi%C4%87 (pristupljeno dana 17. siječnja 2022.)
2. Lovinačko prelo 1969. – Ja iz prela misec priko dola:
https://www.youtube.com/watch?v=ILjXojdivOM&ab_channel=IvanStar%C4%8Devi%C4%87 (pristupljeno dana 17. siječnja 2022.)
3. Selo Bilaj 1973. – đikac:
https://www.youtube.com/watch?v=YqlicB1Hum0&t=30s&ab_channel=IvanStar%C4%8Devi%C4%87 (pristupljeno dana 17. siječnja 2022.)
4. Ličko kolo u Kuterevu:
https://www.youtube.com/watch?v=csucN950XrI&ab_channel=MarkoMaru%C5%A1i%C4%87 (pristupljeno dana 17. siječnja 2022.)
5. Brinje moje – prvi i drugi dio:

https://www.youtube.com/watch?v=F5RxG9kFkfc&t=185s&ab_channel=lican007

(pristupljeno dana 17. siječnja 2022.)

<https://www.youtube.com/watch?v=q3qwLBo7nPA> (pristupljeno dana 17. siječnja 2022.)

6. Kuterevo i Dulibe (Kuterevska dangubica)

<https://www.youtube.com/watch?v=FGePSJd-NJ0> (pristupljeno dana 17. siječnja 2022.)

7. Samica dangubica

https://www.youtube.com/watch?v=dTy1N60QOOA&ab_channel=HRTKultura
(pristupljeno dana 17. siječnja 2022.)

8. Pave Šporčić i mještani sela Kutereva – lički ojkan (1975.)

https://www.youtube.com/watch?v=UhdVw0UzO3c&ab_channel=DaneJak%C5%A1i%C4%87 (pristupljeno dana 17. siječnja 2022.)

U svakoj kulturi, tradicijska glazba uvijek je popraćena plesom, odnosno neakvom vrstom pokreta. Kao što je već spomenuto, pjesma ujedinjena s pokretom pridonosi bržem usvajanju teksta, razvijanju muzikalnosti i brojne druge dobrobiti. Kroz vlastito devetogodišnje plesno iskustvo, kao i kroz petogodišnje iskustvo vođenja dječjih folklornih skupina, spoznala sam kako se pjesma puno brže nauči i usavrši ako je ujedinjena s korakom ili pokretom zbog toga što nam se pažnja preusmjerava na pokret, a pjevanje se događa spontano. Stoga, kada se radi o tradicijskoj glazbi, uputno je obraditi i ples koji je pripojen pjesmi. Kao primjer navela bih obradu ličkog kola s *arijom* koja se pjeva u kolu. Ličko kolo vrlo je jednostavno za plesati budući da se jedan plesni obrazac sastoji od četiri koraka²⁸. Slično kao što su u narodu mlađi učili ples i pjesmu gledajući starije, sada na isti način i učenici mogu naučiti plesati, ali gledajući video primjer²⁹. Kroz učenje koje je temeljeno na iskustvu, učenici će brže naučiti i primijeniti naučeno. Melodija koja se pjeva u kolu vrlo je komplicirana da ju učenici

²⁸ Plesači se drže u prednjem križnom hvatu, okrenuti prema sredini kruga. Jedan plesni obrazac započinje tako da svi kreću lijevom nogom u lijevu stranu, zatim slijedi desna noga u lijevu stranu, ponovno lijeva noga u lijevu stranu te se desna noga vraća u desnu stranu. Obrazac se ponavlja koliko god je puta potrebno. Pjesma započinje na početak plesnog obrasca.

²⁹ Ličko kolo / Otočac, 1.3.2020.:

https://www.youtube.com/watch?v=zSsbp9eWwGk&t=378s&ab_channel=Gacka-Prozor-Lika (pristupljeno dana 17. siječnja 2022.)

reproduciraju, međutim učitelj ju može pojednostaviti kako bi ju skupa mogli otpjevati, a na isti način može se obraditi i ples *na povrate* s pripadajućom pjesmom.

Prema Kurikulumu, jedno od iskustava učenja s kojima se učenici susreću događa se kod izvanučioničke nastave što je *prilika za neposredan i autentičan susret s glazbom* (MZO, 2019). Gotovo svako selo u našoj državi ima svoje kulturno – umjetničko društvo koje djeluje na očuvanju tradicijske baštine. Malo je vjerojatno da će učenici sami izraziti želju da pogledaju nastup nekog folklornog društva, stoga je zadatak učitelja da učenike dovede na nastup ili da izvođače dovede u prostor škole. Sva folklorna društva vrlo su otvorena i pristupačna te će se rado odazvati na bilo koju vrstu suradnje. Primjer jedne suradnje mogao bi biti nastup KUD-a u osnovnoj školi u vidu interaktivne radionice. Kada društvo izvede ono što su uvježbali, prema prethodnom dogovoru s učiteljem, kreće radionica za sve učenike. Na taj će način učenici dobiti znanja o tradicijskoj pjesmi i plesu *iz prve ruke* koja će puno bolje zapamtiti nego što bi zapamtili da su isto gradivo učili na satu putem audio i video primjera.

8. Zaključak

Bilo koja tradicijska glazba prenosi se na jednak način - promatranjem pojedinaca ili zajednice koja tu glazbu izvodi. Zadatak *outsidera* koji promatra određenu tradiciju jest taj da prvenstveno bude otvoren prema drugim kulturama i njihovim načinima izvedbe tradicijske glazbe. U većini slučajeva, skloni smo promatrati tradicijsku glazbu i glazbe svijeta kroz prizmu zapadnoeuropske klasične glazbe gdje je naglasak na estetskom slušanju glazbe. Međutim, kada je riječ o tradicijskoj glazbi bilo kojeg naroda, nemoguće ju je promatrati isključivo sa stajališta estetike, s obzirom na to da estetsko slušanje glazbe podrazumijeva odvajanje glazbe od konteksta u kojemu se ona stvara. Taj kontekst je iznimno bitan za tradicijsku glazbu te stoga zapadnoeuropskoj klasičnoj glazbi i tradicijskoj glazbi ne možemo pristupiti na isti način.

Odgovor na središnje istraživačko pitanje *Kako narod uči (nove) pjesme i kako taj način učenja mogu prenijeti u nastavu glazbe?* sam se nameće. Učenje pjesama po sluhu nešto je što je svim članovima KUD-a *Dangubice* prirodna pojava, dok ostalima koji se žele okušati u takvom načinu učenja stvara određene teškoće. Tomu je razlog to što svi koji se profesionalno ili poluprofesionalno bave glazbom, istu čitaju iz nota, a vrlo rijetko uče slušajući. Sama sam pripadala toj skupini koja se drži nota i tek kada sam se prvi put susrela s izvornim folklorom, shvatila sam kako je učenje po sluhu puno lakši i prirodniji način učenja. To je ujedno i jedan od temelja *world music* pedagogije gdje je bitan sâm proces učenja, a ne rezultat. Još nešto što se podučavanjem tradicijske glazbe nastoji razviti kod učenika jest kritičko mišljenje te upoznavanje i razumijevanje drugih kultura. Jedan od temelja kritičke pedagogije jest upravo iskustveno učenje, a na tom principu počiva i rad KUD *Dangubice* iz Kutereva.

Pregledavajući udžbenike za Glazbenu kulturu, zaključila sam kako se većina primjera u udžbenicima ponavlja, a ideje za obradu sadržaja uglavnom se temelje na aktivnostima slušanja i pjevanja po notnom zapisu. Smatram da bi obrada takvog sadržaja imala više smisla kada bi učitelji pristupili obradi sadržaja kao *kazivači* koji tumače tradicijsku glazbu mlađim naraštajima objedinjujući pritom sve aspekte kulture tog područja. Notni primjeri koje sam priložila informativnog su karaktera i služe kao pomoć učitelju prilikom pripreme za nastavni sat. Izuzev pojedinaca koji idu u glazbenu školu, učenici ne poznaju notno pismo te im zato primjeri ne trebaju kao pomoćno sredstvo.

Prijedlozi za obradu glazbenog sadržaja na nastavi Glazbene kulture osmišljeni su da objedinjuju načelo sinkroničnosti i interkulturalnosti, psihološko načelo te kulturno-estetsko načelo koji su propisani Kurikulumom (MZO, 2019). Cilj prijedloga jest da se izbjegne korištenje isključivo jedne aktivnosti (npr. aktivnost slušanja), već da se objedini nekoliko različitih aktivnosti te tako učenike više uključi u sam proces stvaranja i razumijevanja glazbe. Djeca vole skupno muziciranje i poanta je da uživaju u procesu stvaranja glazbe, a manje je naglasak na tome kakav će završni produkt zapravo biti. Bît je da djeca na kraju sata budu bogatija za jedno novo iskustvo koje će im pomoći da prošire sliku svijeta oko sebe i sebe samih.

9. Literatura

- Ambruš-Kiš, R., Matoš, N., Seletković, T., Stojaković, S., Šimunović, Z. (2020). *Glazbeni krug 6, udžbenik glazbene kulture za 6. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil Klett d.o.o.
- Banov, N., Brđanović, D., Frančišković, S., Ivančić, S., Kirchmayer Bilić, E., Martinović, A., ... Pehar, T. (2020). *Allegro 6 - udžbenik glazbene kulture s dodatnim digitalnim sadržajima u šestom razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- Banov, N., Dvorak, V., Frančišković, S., Ivančić, S., Jeličić Špoljar, M., Kirchmayer Bilić, E., ... Pehar, T. (2019). *Allegro 5 - udžbenik glazbene kulture za peti razred*. Zagreb: Školska knjiga.
- Buble, N. (1998). *Uvod u etnomuzikologiju, 1. dio*. Split: Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu, Odjel za glazbenu umjetnost
- Ćaleta, J. (2019). *Ojkanje – najstariji način pjevanja na ovim prostorima kojega možete naučiti i vi*. Preuzeto 29.12.2021 s <https://hkm.hr/kulturni-biseri/ojkanje-najstariji-nacin-pjevanja-na-ovim-prostorima-kojega-mozete-nauciti-i-vi/>
- Ceribašić, N., Ćaleta, J. (2000). *Hrvatska tradicijska glazba = Croatian traditional music: nizinska i središnja Hrvatska = lowland and central Croatia*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Ceribašić, N., Ćaleta, J. (2000). *Hrvatska tradicijska glazba = Croatian traditional music: gorska i primorska Hrvatska = mountainous and littoral Croatia*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Coppola, W., Hebert, D., Campbell, P. (2021). *World Music Pedagogy. Teaching World Music in Higher Education*. Volume VII. New York i London: Routledge.
- Crnčić Brajković, M. i Močinić, S. (2018). Tradicijska glazba Istre u nastavi glazbene kulture nižih razreda osnovne škole. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 64 (1), 141-152. doi: doi.org/10.32903/zs.64.1.11
- Dobrota, S. (2007). Interkulturalni pristup nastavi glazbe. *Pedagoški istraživanja*, 4(1), 119-127.
- Dobrota, S. (2012). *Uvod u suvremenu glazbenu pedagogiju*. Split: Filozofski fakultet u Splitu – Odsjek za učiteljski studij.
- Dobrota, S., Maslov, M. (2015). Glazbene preferencije učenika prema narodnoj glazbi. *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja*, 22 (1), 9-22.

- Dobrota, S., Topić, K. (2018). Glazbene preferencije učenika prema glazbama svijeta i hrvatskoj tradicijskoj glazbi. *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 67 (2), 199-208.
- Gašpari, A., Lazarić, T., Raguž, N., Ostojić, A., Štefanec, Z. (2019). *Svijet glazbe 5. Udžbenik iz glazbene kulture za peti razred osnovne škole*. Zagreb: ALFA d.d.
- Gortan-Carlin, I., Močinić, S. (2017). Iskustveno učenje i stjecanje glazbenih kompetencija učitelja razredne nastave. *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*. 66 (4), 511-526.
- Gortan-Carlin, I., Pace, A., Denac, O. (2014). *Glazba i Tradicija: Izabrani izričaji u regiji Alpe-Adria*. Pula: Sveučilište Juraja Dobrile u Puli.
- Grant, C. (2015). Learning and teaching traditional music in Cambodia: Challenges and incentives. *International Journal of Music Education*. 35 (1): 5-16. DOI: [10.1177/0255761415619394](https://doi.org/10.1177/0255761415619394)
- Green, L. (2002). *How popular musicians learn: a way ahead for music education*. Aldershot: Ashgate.
- Green, L. (2008). *Music, Informal Learning and the School: A New Classroom Pedagogy*. UK: Ashgate
- Harley, A. (2011). Orality overlooked: What can be learned from oral pedagogies of music? *Voice and Speech Review*, 7 (1), 104-112. <https://doi.org/10.1080/23268263.2011.10739529>
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2020). *Običaji, narodni*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno dana 11. svibnja 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44552>
- Iskustvena teorija učenja* (2014). Preuzeto 5. siječnja 2022. s https://www.learning-theories.org/doku.php?id=hr:learning_theories:experiential_learning
- Ivančan, I. (1956). *35 muzičkih napjeva iz Like*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Ivančan, I. (1971). *Folklor i scena: priručnik za rukovodioce folklornih skupina*. Prosvjetni sabor Hrvatske.
- Ivančan, I. (1971). Lički narodni plesovi. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 8 (1), 45-193.
- Ivančan, I. (1996). *Narodni plesni običaji u Hrvata*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika
- Jambrošić, N. S., Ostojić, A., Raguž, N. (2020). *Svijet glazbe 6. Udžbenik iz glazbene kulture za šesti razred osnovne škole*. Zagreb: ALFA d.d.

- Kolenbači (bez dat.). Preuzeto s: <https://hr.mozaweb.com/en/mblite.php?cmd=open&bid=HR-ALFA-GLA8-3397&page=12>, pristupljeno dana 20.12.2021.
- Lehmann, A., Sloboda, J., Woody, R. (2007). *Psihologija za muzičare. Razumevanje i sticanje veština*. Novi Sad: Psihopolis; Beograd: Univerzitet umetnosti Beograd.
- Mak, P. (2006). *Learning music in formal, non-formal and informal contexts*. Hanzehogeschool Groningen.
- Malek, L. (2019). Novi mediji (kao alat) u nastavi: Djeca i folklor. *Communication Managment Review*. 4 (1), 232-247. doi.org/10.22522/cmr20190149
- Matoš, N., Čorić, A. (2018). Razine vrednovanja glazbenog djela kao izazov za kurikulum nastave glazbe. u Bosnić, A. Hukić, N. (ur.) Zbornik radova Desetog međunarodnog simpozija "Muzika u društvu" (str. 87-101). Sarajevo: Muzikološko društvo BiH.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja [MZO]. (2019). *Kurikulum nastavnog predmeta Glazbena kultura za osnovne škole i Glazbena umjetnost za gimnazije*.
Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_151.html
(16.12.2021.)
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa [MZOŠ]. (2006). *Nastavni plan i program za osnovnu školu*.
Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_09_102_2319.html (16. 12. 2021.)
- O'Flynn, J. (2011). Performance, Transmission, and Identity among Ireland's New Generation of Traditional Musicians. U L. Green (ur.), *Learning, Teaching, and Musical Identity: voices across cultures* (str. 252-266). USA: Bloomington and Indianapolis.
- Ostojić, A., Đonlić, N., Pajdaš, T., Jambrošić, N. S., Tadin, M., Brlečić, D. (2021). *Svijet glazbe 8. Udžbenik iz glazbene kulture za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa d.d.
- Pavenka – ukras ili običaj? (bez dat.). Preuzeto s <https://www.pavenka-brinje.hr/sto-je-pavenka-ukras-ili-obicaj/> 4. siječnja 2022.
- Plavšić, M., Diković, M. (2016) Students' Attitudes toward Formal Education, Non-Formal and Informal Learning. *Croatian Journal of Education*, 18 (1), 71-103. doi: 10.15516/cje.v18i1.1336
- Potkonjak, S. (2014). *Teren za etnologue početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju.

- Rice, T. (1995). Understanding and Producing the Variability of Oral Tradition: Learning from a Bulgarian Bagpiper. *The Journal of American Folklore*. 108 (429): 266-276.
- Rice, T. (2001). Transmission. *Grove Music Online*. Preuzeto 1. ožujka 2021. s <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000046823>.
- Rihtman-Auguštin, D. (1996). Hrvatska narodna kultura: i na zapadu i na istoku. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. 29 (1), 266-272.
- Rojko, P. (2005). *Metodika glazbene nastave - praksa 2. dio: Slušanje glazbe*. Jakša Zlatar, Zagreb.
- Rojko, P. (2012). *Metodika nastave glazbe. Teorijsko-tematski aspekti*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
- Russell-Bowie, D. (2013). Mission Impossible od Possible Mission? Changing confidence and attitudes of primary preservice music education students using Kolb's Experiential Learning Theory. *Australian Journal of Music Education*, 2, 46-63.
- Sam Palmić, R. (2015). Tradicijska glazba u udžbenicima glazbene kulture u zbilji multikulturalne osnovne škole. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*. 64 (2), 309-324.
- Silveira, V. (2020). *Iskustveno učenje* [Blog post]. Preuzeto 5. siječnja 2022. s <https://www.outwardboundcroatia.com/blog/iskustveno-ucenje/>
- Škrbina, D. (2013). *Art terapija i kreativnost. Multidimenzionalni pristup u odgoju, obrazovanju, dijagnostici i terapiji*. Zagreb: Veble commerce
- Šulentić Begić, J. (2018). Integrirana nastava Glazbene kulture/umjetnosti i Geografije: Tradicijskom glazbom putujemo Hrvatskom. U J. Šulentić Begić (ur.), *Suvremeni pristupi nastavi glazbe i izvannastavnim glazbenim aktivnostima u općeobrazovnoj školi* (str. 77-92). Osijek: Akademija za umjetnost i kulturu.
- Vitez, Z. (2004). *Hrvatska tradicijska kultura*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Vukobratović, J. (2014). Lokalna tradicija kao nositelj etničkog identiteta – novoiscrtane granice otkanja. U Belaj, M., Čiča, Z., Matković, A., Porenta, T. i Škrbić Alempijević, N. (ur.), *Ponovno iscrtavanje granica: transformacije identiteta i redefiniranje kulturnih regija u novim političkim okolnostima. 12. hrvatsko-slovenske etnološke paralele*. (str. 263-272). Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Woolfolk, A. (2016). *Edukacijska psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Žagmešter, M. (2021). Glazba ili ono nešto što čujemo? Sociologija glazbe u današnjem kontekstu.

Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme. 16 (24), 187-204.

Prilozi

Prilog 1

Junak iz Like

Marciale

Ka - no mi go - ra, ka - no Ve - le - bit, go - lem sam
tije - lom, du - šom sam jak. Nek' sam si - ro - mah
nek' sam po - tre - bit, zdra - vlji - ce buj - no, čist mi je
zrak. Ju - nak sam iz Li - ke ja,
ju - nak sam iz Li - ke ja. Na o - ba - li,
na vr - bo - voj gran - či - ci i - gra - ju se pri - ve - za - ni
čam - či - či, po - vje - ta - rac od - ni - o im je - dri -
la, se - ki - na se ka - tar - či - ca pre - lo - mi - la.

Arija napjeva

Kuterevo

Largo - ad libitum

Či- jam pe- rje mi-slim da je tra- va sre - tan o- naj

4
— koj' na nje-mu spa - va. Mi-slim da je tra - va

7
— sre - tan o - naj koj' na nje-mu spa - va.

10
1 Či jam pe - rje mi-slim da je tra-va sre - tan o-naj koj' na
2

17
1 nje -mu spa - va. Mi-slim da je tra - va sre -
2

22
1 -tan o - naj koj' na nje -mu spa - va.
2

Arija iz kola

Kuterevo

$\text{♩} = 60$

Aj, ze-le-ni-ja šu-ma ne-go tra-va, ze-le-ni-ja aj, šu-ma ne-

-go tra-va. Aj lje-pša lo-la ga-ra-va neg pla-va,

— lje-pša lo-la aj, ga-ra-va neg' pla-va.

1 Aj, ze-le-ni-ja šu-ma ne-go tra-va, ze-le-ni-ja aj, šu-ma ne-

2 va, ze-le-ni-ja aj, šu-ma ne-

19 -go tra-va. Aj lje-pša lo-la ga-ra-va neg pla-va,

2 -go tra-va. va,

24 — lje-pša lo-la aj, ga-ra-va neg' pla-va.

2 — lje-pša lo-la aj, ga-ra-va neg' pla-va.

Arija napovrate

Kuterevo

$\text{♩} = 150$

A - oj, Ve - le - bi - te vi - so - ka pla - ni - no.

A - oj Ve - le - bi - te vi - so - ka pla - ni - no, a - oj, Ve - le - bi - te vi - so - ka pla - ni - no.

A - oj, Ku - te - re - vo

A - oj, Ku - te - re - vo mo - ja dje - do - vi - no, a - oj, Ku - te - re - vo

mo - ja dje - do - vi - no. — A - oj da je me - ni ča - ši - ca ra - ki - je,

mo - ja dje - do - vi - no. —

a - oj da je me - ni ča - ši - ca ra - ki - je. — A - oj, pje - va - la bi

do Zdra - ve Ma - ri - je. A - oj, pje - va - la bi do Zdra - ve Ma - ri - je. —

Pavenka

Kuterevo

Moderato ♩ = 60

1. Li - pa Ma-re_ve-nac ple-te__ od pa-ven-ke od ze-len-ke i od smi-lja pri-mor- sko-ga

pi - taj Bo - ga bla-go-slo - va. Pa - ven - ko, _____ ze - len - ko, _____

ne sa-ve-nu-la. Pa-ven- ko, _____ ze - len - ko, _____ ne sa-ve-nu-la.

2. Da - ruj Ma- rko,_da-ruj dra-gi__ svo-joj dra-goj na pa-ven-ki, ju-tra će ti do-la-zi - ti

s njo-me će ti li-po bi-ti. Da-ruj-te, _____ tko mo-re, _____ dra-gi dra-goj naj-bo-

lje. Da-ruj- te, _____ tko mo-re, _____ dra gi dra-goj naj-bo - lje.

3. Daruj mama, daruj tata svojoj ćerki na pameti
 Jutra će vam odlaziti, za njom će vam žao biti.
 Darujte, 'ko more, tata, mama, najbolje. 2x

4. Ko je vani, daj se vuci i donesi dar u ruci
 Ne'ko kunu, neko dva da ne pivan badava.
 Darujte, 'ko more, oko stola najbolje. 2x

Prilog 6

16867

ZBIRKA NARODNIH POPJEVAKA

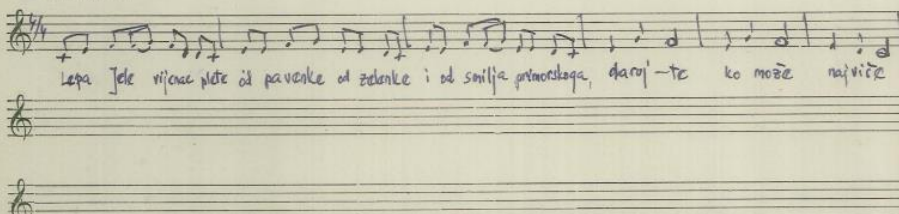
Institute of Ethnology and Folklore Research

Prvi stih popijevke: Lepa Jele vijenac plete
(Posebni naslov): Parenke

Pjevač — svirač:

Prezime i ime: Jelena Laškarin Datum: IX. 1956 Mjesto: Šinac
 Rođen god.: 1934 zvanje: učiteljica Pokrajina: Lika
 Mjesto rođenja: Šinac Ime zapisivača: Ivan Ivančan
 Pokrajina: Lika Tiskano: (gdje? — Rukopis?)
 Pjevač stvarno završio pjevanje glasom: Naučio od koga i gdje i kada:

Trajanje: sekunda Napjev
 ● Tempo: M =

Lepa Jele vijenac plete od parenke od zelenke i od snilja primorskoga, daraj — te ko može najviše

Prilog 7

16867 Broj 16

Institut za narodnu umjetnost — Zagreb

ZBIRKA NARODNIH POPJEVAKA

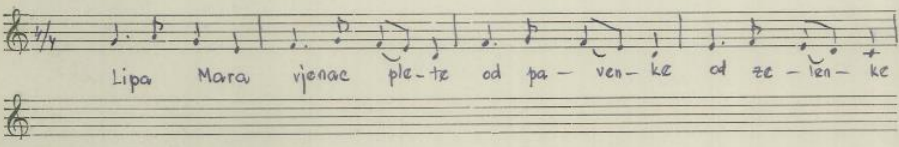
Institute of Ethnology and Folklore Research

Prvi stih popijevke: Lipa Mara vijenac plete
(Posebni naslov): Parenke

Pjevač — svirač:

Prezime i ime: Kata Cvitković rođ. Dasorić Datum: IX. 1956 Mjesto: Švica
 Rođen god.: 1921. zvanje: sejlatinja Pokrajina: Lika
 Mjesto rođenja: Švica Ime zapisivača: Ivan Ivančan
 Pokrajina: Lika Tiskano: (gdje? — Rukopis?)
 Pjevač stvarno završio pjevanje glasom: Naučio od koga i gdje i kada:

Trajanje: sekunda Napjev
 ● Tempo: M =

Lipa Mara vijenac ple — te od pa — ven — ke od ze — len — ke

Prilog 8

Crna gorko djevojko

Kuterevo

q=65

1. Cr - ne o - či pre - va - ri - le vra - ga
I te - be _____ će lo - lo mo - ja dra - ga
2. Sve - kr - va _____ mi cr - nu ka - vu va - ri
Si - plje lu - ga 'va - ta - la _____ je tu - ga

2

Cr - na_ gor - ko dje - voj - ko, cr - na_ gor_ či - ce mo - ja.

Prilog 9

Mer, mer sado

Stari Mikanovci

$\text{♩} = 73$

1. Do - di di - ko ve - če - ras sam sa - ma. Mer, mer_ sa - do mer, mer, ka - do,
Ne - ma ma - me sje - dit ćeš u - za me.
2. A - laj mi _____ je ve - če - ras po vo - lji.
Do - š'o lo - la i sta - ri i no - vi.

3

me - re, me - re mo - re đin, đin, du - le ju - ha - haj.

Transkript intervju u Kuterevu

Intervju vodila: Morana Lakotić

Ime i prezime kazivača:

Alen Šporčić (1998)
Anka Burić – teta Ankica (1941)
Dragica Biondić, rođ. Malčić (1933)
Josip Šporčić (1998)
Josipa Rončević (1989)
Lucija Bukovac – Lujo Mićanova (1959)
Lucija Šporčić – Luja Iceća (1964)
Katica Rončević – Kajica Fućeća (1963)
Mandica Marinić – Mande (1966)
Mara Burić – teta Mar'ca (1945)
Marija Piršljjin – Mar'ca Markanova (1955)
Marko Burić (2001)
Matej Šporčić (1995)
Mirjana Malčić – Mira Josina (1971)
Paulina Burić (1999)
Robert Malčić (1998)
Snježana Malčić – Snježo (1970)
Zdenka Jurković (1970)

Mjesto intervjuja: Kuterevo

Datum intervjuja: 16. travnja 2021.

Početak i kraj; trajanje razgovora: od 19 do 21h; 2 sata

Medij: diktafon na mobitelu

Kratak opis okolnosti intervjuja:

Matej je na moju molbu okupio članove društva koji su htjeli i mogli doći. Prije službenog početka, ukratko sam im objasnila zašto smo ovdje i zašto mi oni trebaju. Rekla sam im da ću razgovor snimati, ali da se ne ustručavaju svojih odgovora. Željela sam da se nakon nekog vremena oni sami raspričaju o tome kako je to nekad bilo i da se prisjete vremena kad su bili mladi.

Transkript

Pitanje: KUD postoji koliko, 10 godina?

Matej: 11, da.

Ja: I kako je to sve počelo?

Matej: Eto, možedu oni nešto reć, ne moran ja.

Ja: Meni je svedjedno.

Matej: Ja ću pričat kad ne bude njih.

Ja: Kad ne bude njih, ha? (smijeh)

Teta Luja: Marice, ti divani.

Marica: Što ću ja?

Matej: A svako neka se nadoveže.

Marica: Oni su te... Matej je prije počeo pa ako ide od početka, mora ić (Matej)... dečki...

Alen: Matej, reci kako smo počeli..

Marko: Matej, bilo bi baš stvarno u redu! (smijeh)

(svi skupa u glas pričaju)

Josipa: Od samog početka je bil Matej jedini, jel tako?

Matej: Ma ni, bili su vamo svi ovi. (pokazuje na mlade dečke)

Ja: Znači, to je bila inicijativa mladih zapravo?

Matej: Da, znači bila je skupina od dvadeset i pet ljudi, je bilo nas jel tako?

Alen: (nerazgovjetno) ...a neću divanit. (smijeh)

Ja: Ajde reci!

Alen: Ni to za javnost. (smijeh)

Ja: I dobro, kako je došlo do toga?

Matej: Pa na ideju je došlo jer sam ja bil u Otočcu na, u folklornom društvu, s njima sam, jel, bil dvi, tri godine, srednja škola i onda smo se tu mi sabirali, evo baš ovdje kod kvartira, bil je još stari kvartir. I onda od nas par uvik se sabere nas pet, šest i tu su bili moja generacija, a oni su bili puno mlađi i sad jesu jel (smijeh)... al smo sad najbolji prijatelji. Iii... ne znam kako je to krenulo, došli smo, nas je bilo dosta, na ideju i ajmo sutra se sabrat pa ćemo probat pivat, plesat i zvali smo tog Rožmana da nam da ključ, on je rado pristal i dal i tako je to krenulo po malo. Onda smo plesali. I najprije smo učili ličko kolo jel tako (smijeh) ...ličko kolo pa (nerazumljivo jer ih trojica priča u isti glas).

Ja: A to ste učili ono što ste se sjetili kako su drugi plesali ili?

Matej: Ne, što sam ja znao. Tamo što sam u tom društvu... Onda kad su se stariji priključili onda se onaj... čak smo se mi krivo vezali u kolu ruke i svašta je bilo (smijeh). Teta Ankica nas je na nastupu ispravila (smijeh) kad smo prvi put ovde ispred crkve, sićaste? Onda je ona došla da se krivo vatamo. I bilo je, mislim, onda je došlo... ta naša predsjednica pošto ja nisam mogao bit predsjednik, bio sam maloljetan, Slavica; ona je to sve što se tiče te papirologije riješila i znači osnovala društvo uz pomoć nas i mi smo trebali imat javni nastup u Otočcu, jel tako, na smotri folklora i onda su nam falili stariji pivači. Mi nismo znali dvoglasno pivat, niti...

Alen: Nismo znali nikako... (smijeh)

Matej: Nikako e, dica- dica, znaš šta su dica. Onda su se priključili teta Mandica, Lujo, teta Marica, teta Ankica. Pa u biti svi osim Snježe i Zdenke.

Teta Lucija: I mene.

Matej: I da, i vi ste kasnije došli tako je, ovo sve ostalo ispočetka.

Teta Lucija: Ja sam samo pratila iza kraja (smijeh), a imala sam želje.

Matej: Dok nije došla.

Teta Lucija: Idem ja z mora, idem ja vidit, vidim ja skupina se skupila, odo ja njima.

Matej: I tako je pomalo krenulo, prvi nastup nan je bio, nas trideset i petero je nastupalo jer je mladeži dosta bilo, nas je 30 samo bilo mladih. Plus oni stariji, njih desetak je bilo starijih, možda još Mira fali. Mira, tko je bila, Slavica, Nikolina, i ne znam tko još je bio... teta Kata Admova, ne Adamova, jel Adamova?

Svi uglas: Je, je, Adamova.

Matej: Da, da, ona je bila prvo nas, od početka. (razmišlja) Tko je još bio? Jel se sićaste?

Teta Ankica: Marica, Mande...

Matej: Teta Mande Lujina, da ona je sad... Ko još?

Teta Ankica: Marica je poslije došla...

Teta Lucija: Najprije smo ja i Vesna, a onda je ona, onda smo nju namamile. (smijeh)

Ja: A prije ovog KUD-a, prije rata recimo, jel bio neki KUD ovdje?

Matej: Bio je, evo tu su njih dvi, tri koje su bile prvo.

Josipa: Baš sam neki dan gledala slike.

Teta Marica: Je, to je bilo kako se to zvalo, udruga jel... Velebitska?

Josipa: Ne, nego Kulturna udruga Karmenica,

Teta Marica: Pa da... To smo bile ja i Mandica. (smijeh)

Josipa: Al su nastupale na Dobro jutro i baš sam te slike neki dan (gledala).

Teta Marica: E nastupale smo na Dobro jutro Hrvatska, to je bilo koje godine, 99' možda.

Ja: A zašto se taj KUD raspao? Šta je bilo?

Teta Marica: Ah... A navlačilo je na, na, nemoj to metnut u...

Ja: Ma neću... (smijeh)

Alen: Na privatne interese. (smijeh)

Teta Marica: Da, da, tako, tako, pomozite mi (smijeh). Jer... kad neko navlači previše k sebi ti se osjećaš tu ko neki sluga, nešto tako. Kad treba nešto napraviti moraš, a kad ne, ne, malo po malo i onda... Poslije su me pitali... (obraća se Mandici) Jesmo mi skupa izišle ili si ti još išla?

Teta Mandica: Pa mislim da smo skupa... A ne, još sam ja ostala.

Teta Marica: Men se čini da si ti ostala. Pita mene Dubravka a zašto idem, a meni je važnija moja obitelj i familija, sad nećeš reć zašto... A bilo je lipo, probe su se u gostioni kod Butina obavljale i...

Matej: Imali su dobre svirače, svirači su bili jako dobri, stari iiskusni svirači..

Alen: Nemoj vrijeđat Marka! (smijeh)

Matej: U ono vreme.

Teta Marica: U ono vreme, dobro. Oni su mladi i super su, ali u ono vreme je tako bilo, nemoš reć da ni.

Josipa: A ko vas je učil pivat tada?

Teta Marica: Ja san se rođena naučila pivat (smijeh). Još kad sam bila u zibki, znaš kak sam plakala. Sjećam se...

Teta Lucija: Kad sam bila ja u zipki mala... (stih iz pjesme)

Teta Marica: Onda je mama rekla: „Ovaj vraaag što se dere...“ i samo onu zibku po krevet ćušnula (smijeh)... i tako...

Josipa: Ne, ne, al baš ko vas je to...

Matej: ...vodil, misliš vodil?

Josipa: E, ko je bil predsjednik KUD-a?

Teta Marica: A Butina... Tako da, Josipa ja sam, prije ti je bilo na radio, ujutro se dignesh u 4 sata i to je Beograd pival narodne pjesme. Ja se dignen i štikam i tam pjevač pjeva i ja zapamtim u uhu, ne treba mi ni papira ni ničega mi ni trebalo. I poslije taj dan ja pivam tu pismu. Tako da me učil ni niko!

Alen: Djevojka sokuu zulum učinila. (smijeh)

Josipa: To je to, mislim na ovako kad ste išli, to sam gledala jedan dan, to je Pavica donil te i ni dal da slikam i našla sam isto tetu Snježu i vas kad ste išli u Dobro jutro Hrvatska, isto i zastava i ...

Teta Marica: Eeeee... teta Snježa ni s menom išla. I kad smo išle ja i Mandica smo išle same od ženskih, jel tako, i ona švabica. I Jure pokojni Joklić, striča Ive trgovac, Ive, njezin brat, Stipe, njezin brat, Pavica nas je vozil i ta švabica.

Matej: Bila je i teta Ankica, jel tako, vi ste bili isto?

Teta Marica: S nama ne, oni su išli poslije kad je Snježa...

Matej: Kad se pavenka pljela.

Josipa: I ovi gore su bili iz Velebića.

Teta Marica: I tako dalje, čuvala sam blagu, ovaj, spenji se na vrh Bukvića i s Bukvića pivaj. Sve zvonu, celo selo čuje.

Snježo: Jesi tad već odustala ili? (smijeh)

Teta Marica: A jesan, vjerojatno san odustala. (...) Jer je to bilo išlo samo Butinovo prijateljstvo, znaš. Svi vi koji ste bili, bili ste njima u rodu i u dobru, šta sam ja, samo jedna Marica Markanova. (smijeh)

Ja: A kak ste vi onda naučili pjevati kad ste počeli, od njih ili?

Matej: Uz pomoć njih, od njih. I došo je profesor jedan iz Karlovca je bil. To je utočište platilo, znaš, za sviranje jednog mentora učitelja i za pjevanje. Mi smo više svirali. Mladi su više svirali, njih nije trebalo učiti, on je samo njih, jer ono, znaš kako je izvorno pivanje, ne počinju svi jednako, ne završavaju svi jednako. I on je samo to poravnao da je sve kako treba fino, uredno.

Ja: Onda ste vi uz njih, kako ste slušali njih, tako ste naučili drugi glas?

Matej: Mislim da drugu, treću godinu smo mi već s njima s njima parirat.

Ja: Da, da, da... A kako ste sa pjesmama i tim stvarima?

Matej: Tu su bile teta Ankica, ona je uvijek donášala, ovo sve što je ovdje (pokazuje na bilježnicu s tekstovima) to je ona većinom, pa teta Marica, uglavnom sve ove starije su donášale. One otpivaju, ja zapišem, imam te papire sve čuvam njihove rukopise.

Ja: (obraćam se teti Ankici): Znači vi se bili glavni za pjesme?

Teta Ankica: A ma nisam, bilo je i drugih... (smijeh)

Ja: Pa vi ste prvi donijeli neke pjesme, oni su bili mladi, nisu znali...

Teta Ankica: A pa dobro, je, jesam... Ja sam uvijek po noći spavala i kad se probudin, onda piši pisme, sanjala sam pisme.

Ja: A kako si odredite koja će bit počimalja?

Teta Ankica: A zna se koja će, koja dobro počinje ta će...

Ja: Ima vas više, pa kako onda to odredite?

Matej: Na primjer evo prije, isto se znalo koja goni pismu, da, to se znalo uvijek...

Teta Marica: Obično počimalja ima malo oštrij glas, a recimo za bas treba malo (smijeh) tuplji... Ali ima nas koji može i jedno i drugo.

Ja: I onda kad počne jedna, svi su drugi glas, jelda?

Teta Marica: Da, dogovorimo se kad ide drugi i to ti je to

Matej: Al to ti ono, nehotice dojde da neka malo doda nešto, to ti je izvorno pivanje. Nikad nije bilo točno po notama pivano, nego ono po njihovom. Na primjer kad su one došle na prvu probu, sastali se mladi i stari, ja sam njima postavio pivanje iz Otočca, jel tako bilo? I onda ste me prekinuli i rekli, ne, to nije naš napjev. Mi ćemo ovako pivat, jel tako bilo?

Teta Mandica: Je, je. Jer ja se sjećam tog našeg pivanja još kad sam bila, kao dete se ružil grah, najviše se to tako i pivalo. Ja bila onako ko dete, onda onako me da se me metnu, tako mi je to ostalo u uhu da se to tako taj, ta arija treba ići.

Matej: Jer je, znači, bila kriva arija. Ta arija se piva po cijeloj Lici, al većinom se po prelima i po svim tim sastancima kako se prije zvalo, nema veze što se radilo. Radilo se il ne radilo, uvijek se je pivalo prije, jel tako?

Teta Marica: Da, uza svaki posa.

Matej: Sama ili njih dvi ili njih deset, uvijek se pivalo. Znači, tako se živilo, s pismom se živilo i umiralo.

Josipa: Grah se sadil, okapal i... (smijeh)

Teta Marica: Čim se dvi, tri sastanu evo, već pjesma je tu. Ni trebalo dugo čekat, ni bilo radija...

Matej: Oni jedva čekaju nedjelju, jel tako, da se kolo zaigra posle maše.

Teta Mandica: Kosci kad bi kosili pa onako oni glasovi...

Teta Marica: Tad se ojkan pjevo.

Ja: Kad se ojkan pjevo?

Teta Marica: To, u košnji.

Matej: Ovdi gore su ti znači, ovaj dio su kosci (pokazuje kroz prozor), vi znate, onda su oni kad njih deset se sabere, jel tako, njih deset koji su kosili, onda oni zapivaju. To je sve zvonelo ovde, to one znaju bolje, to su one doživile sve.

Teta Marica: Koža se ježi onako kad čuješ.

Josipa: E al ono što dosta tih, na primjer tako kad negdje dođeš pa te pitaju, a ko vas uči pivat, jeste išli u glazbene škole... Znači mi smo svi ono baš amaterski, al eto odzvanja to nekako. I znan uvijek, ovaj naš biskup Bogović, znan svaki put kad bi dolazio kad bi čul kako se zapjeva ispred crkve, reko je da to još nigdi ni u jednom selu, a prošal je puno toga, da ne

može vjerovat da mi bez obzira veli, koji smo u KUD-u ili koji god, onda ti se uključuju, tada je bilo puno više ovih sa strane koji su se uključivali, da svi, koji god se uključuju, da svi imaju skladan glas. Da to nikad nije u životu čuo i bilo di da je bil, znači tu skladnost.

Matej: Kuterevo je poznato selo da je jako vrijedan narod, ne samo vrijedan, znalo se pivat, svirat, plesat i sve radit. Znači od drveta kipa napravit.

Teta Marica: Što očima vide, to naprave.

(...)

Ja: Jel se dogodilo nekad da si ti donio neku pjesmu koju nitko od njih ne zna?

Matej: Pa na primjer mi smo učili Slavoniju, to su neke pisme koje smo iz Slavonije pivali, iz Slunja smo pivali pisme, koje smo još pivali...

Ja: I kako to bude kad ti to njima pustiš?

Matej: (oponaša njih) *A joj, a kako ćemo mi to?* (smijeh)

Ja: I onda poslije toga propjevaju?

Matej: A onda pivaju.

Alen: Na kraju se to opet sve prevede na kuterevski. (smijeh)

Matej: To ti bude slično, ali opet je ono sve, po njihovom.

Ja: I kako se tu podijelite tko će biti prvi?

Matej: Uvik koja počimlje, evo na primjer Mandica, Lujo, teta Marica, to su bile one koje su počimale uvik.

Teta Marica: Ma moja Morana, moraš kad on namrči se, moraš pivat da te vrag odnia! (smijeh)

Teta Ankica: Kad pogljeda mrko, mora se...

Teta Lucija: Kad stisne obrva...

Josipa: Kad se žile napnu... (smijeh)

Matej: To ti je problem kod njih, to su žene, starije žene, koje uvik imaju divanit. I ako ih puštaš malo, gotovo ti je to sve. (smijeh) Već su one sve tračeve proširile i to ti je, moraš ih prekinut na vrijeme.

Teta Marica: Pa znaš ti da mi ne moremo nikud na kavicu, nego to nam je sve. (smijeh)

Matej: Ali, ja bi volio da teta Ankica svoju anegdotu izdivani kako je ona kad se udavala, kako je bižala.

Teta Ankica: Ma joj, ne...

Svi: Ajde, neće ti to na televiziju!

Teta Ankica: Ja sam ti prošla jedna (smijeh) A jooj, bila sam mlada, luda...

Teta Marica: Kolko ste imali godina?

Teta Ankica: 17 i pol. Morala sam pojt tamo u Švicu, potpisat da me povenča. I onda sam ti ja prošla, moja strinka je nekad bila, ona tu s menon surađivala. Onda smo ti mi... Kako je to bilo, ja nemam pojma... Ja sam ti jedna kroz prozor išla baciti dva jastuka i dvi, tri plahte, ja sam misla da nikad više neću doći k mami, na čem ću ležat. I tu ti je ona meni pomogla. Poslije je moj gospodar (dečko) došal, čekal vani, i ajde pod ruku i odo mi. I došli gore, svekar pokojni, blažena mu zemlja, bil mi je dobar, bolji neg ćaća. I onda smo imali te svoje rodbine, malo za dočekat mladu... vražju (smijeh). I onda su tako, išal je ovaj svekar dole k mojim roditeljim da dojdedu gori, da je Nikola dopeljal Ankicu, a moja mama pokojna (govori) *joj meni*. A imala sam sestru blizu mene, isto udata gori, seka Luce. A ona je došla mama do nje: *A kad ti je kćer? (kad znači gdje)* Pa veli *prošla, a mene zvala jedna na perje da dojdem čijat*. I ja se spremila i sve, išla k Snježi dolje k Ankici pokojnoj. I veličedu meni mama kak sam ja kroz vrata išla veli: *Nemoj dugo bit!* Ma neću, ne, reko vratit ću se ja brzo. Odo ja reko, zbogom majko (smijeh). I tako onda kad je to, doša svekar doli njima reć, roditeljim mojim, tata je bil dobar, a mama ti je uzela kolac i k meni gori. A ja u sobi sidim i Nikola sidi, tamo moj taj, izuva cipele i obuče on coklje, a ona na vrata: *Kujo, kadi si?* (smijeh). A ja jedna šta ću, ne znam... A on se onako u jednoj coklji, jednoj cipeli, ona u sobu s onim kolcom da će mene, zgrabila kolac i ne daj. I tako, drži, ma kakvi. Bila je Lujina mama kod nas, ona bila trudna, s kim ono, s Ljubicom. Ona ti jedna utekla, prije smo imali one, nije bilo kupatila, one ganke(?) smo mi vikali, stare (smijeh). Ona zašla unutra pa pita da je kadi kakva školja da more skočit doli jedna u đubrenicu (smijeh) od straha. I ona po kući, i tako su nju onda uvatili, jedna mama i seka tamo. I onda su njih poslale doma i tako smo od onda sidili, godinu dana sam ti ja jedna sidila, nisam išla spat. Mlada...

Josipa: Prva bračna noć... (smijeh)

Teta Ankica: Je, mogla sam i drugu noć proć doma, nisam spala. I ujutro se digla svekrva, a ni ni ona spala, digli se svi. I ja sada gledam kako ona prasci ravna, kravu kako ide must, sve što sam pogledala prvo jutro, tako sam do zadnjega, ja dok sam mogla must muzla i prasci hranila. I tak...

Teta Luja: Jesi imala posebnu sobu za spat?

Teta Ankica: Je, nas troje, četvero u krevetu. (smijeh)

Teta Marica: A kolko ste vremena išli s njim prije neg ste ošli?

Teta Ankica: Ah, a tako jedno... Ma ni to bilo ni prelo, vrag zna kak sam ja prošla. (smijeh) Ne znan, nagovorila me ova strina ta, veli odi, odi to je dobar dečko. Vraga, je, je... je bil dobar. (smijeh)

Alen: Jel vam se dopal na prvu il na drugu?

Teta Ankica: A ne znan ni ja kako je... (smijeh) Dobar je bil, kad je bil trijezan dobar, al kad je bil pijan, Bože ukloni, frndalj... (smijeh)

Matej: Kolko ste imali dice?

Teta Ankica: Šestero, četiri kćeri i dva sina.

Teta Luja: Lipo je to bilo vrijeme...

Teta Ankica: A bilo je to lipo, tada su dica bila u prometu, a sada... (smijeh) sada jedno il nijedno, dvoje i gotovo.

Matej: Teta Ankica i svi ste spali u jednoj sobi, i dica i čovik?

Teta Ankica: Da, da, dok smo doma bili. I to na kući. Pogri ni neku ponjavu onu od krpe satke, i na nju lezi, i ovo što sa sebe skineš pod glavu metni i tako... Uzmi lijepo ponjavu pokrij se i dobro je bilo, svi bili živi i zdravi.

Matej: A kako kad ste išli po prelu, kako je to izgledalo?

Teta Ankica: A lipo je bilo u prelo pojti...

Matej: Što ste radili po prelima, to me onako više zanima?

Teta Ankica: Prele smo kudelj u drugimu. Projdi ujutro, digni se rano i vražu kudelj napravi i uvečer do deset sati, jedanaest, kako ko je bil vredniji da isprede, tako je. Ali ko je bil budan pa do prozora sedi, pa onda iščupaj vunu, zamotaj pa frkni kroz prozor tako da prije isprede...

Matej: Da imaš manje za...

Teta Ankica: Da prije ispredeš... (smijeh) I kad se završi kudelja, kad ispredi, pomotaj na rašak, poskidaj onda tambure sviraj i pleši dok ti se da. Dobro je bilo, dobro.

Teta Luja: A kako si ono što si bacila kroz prozor jel ti ko našo?

Teta Ankica: Pa odma smo nosili, strina išla s menom u pomoć i Nikola došo...

Teta Luja: Ma ne to, kudelj što si prela!

Teta Ankica: Aha, to, ma ujutro neka najde on, ma briga me! (smijeh) Ko da zna ko je bacio, to je bilo nas po desetak sjedi.

Matej: Teta Marice kako je bilo u Kosinju?

Teta Marica: Slično je bilo, jako slično.

(teta Marica je udana u Kuterevo iz Kosinja)

Teta Marica Markanova: Sve u sveme teško je to bilo, teško se živilo. I gladno i žedno...

Teta Snježana: I perje se je čijalo pa se kukuruz komušao...

Teta Ankica: Cure se valjali pa je bilo onda dobro, u komušinu pa se zakobrljaju unutra puna usta brkov onih od kukuruza. (smijeh)

Matej: Na primjer kad idešste iz prela, kad ste bili na poljanama jeste pivale vi cure putem?

Teta Ankica: Ajoj pivale... Prije se išlo k maši s nedjeljom iz doli, pozdol, jedna cura tu iz poljane, jedna iz ulice, samo pisma dok do crikve dojde.

Teta Marica: Kad se išlo iz prela dečko je pratil curu, obavezno je pratil. Sad je li bil joj dečko ili ne je, ali pratil je.

Teta Ankica: Ili bil ili ne bil. Ja sam jedna, ja dojdem do Podnarske kuće onda stanem, evo moje mame s kolcom već ide. (smijeh) U pol noći, bilo kolko je bilo... Dok ja ne bi kući došla nije ona spala.

Teta Marica: Pa kako vas je u mraku poznala?

Teta Ankica: Ah... a Bog zna, a vidi da neko stoji dvoje munjenih (smijeh)

Matej: Jeste vi započimali pismu?

Teta Ankica: Ja, uuuu. I kakvu pismu pivali. Bilo je kolo ispod crikve i ovamo gori skroz sve. A na Božić gori na raskrižje, ovde gori.

Matej: Ovde gori, da, bilo je veće raskrižje.

Teta Ankica: Ajme, ajme... Samo nek bi jedan dečko zahuknul uvečer, pun raskriž bi bil cur i dečkov pa uvati kolo. A na Božić onda u podne kad se ruča i sve, onda se sastane pa uvati kolo skroz doli do Malčića pa gor skroz se igralo. (ime bake) pokojna Bog je pomilovo, igrala sa Dragan Burićom ti je pismu počimal, a ona kako je ono vesela, baba i sve se plesalo, nij to bio žalostan niko. A ona igra i čarapa joj pala i spala joj doli, a on piva *Teta moja čarapa ti pala, podigni je ruka ti otpala*. (smijeh) A sna' Roja ona raspušti kose pa me da nas tamo (među nas).

Matej: A ona se pravila mlada, jel?

Teta Ankica: Da, cirkus stvaralo, Bože oslobodi... (smijeh)

Matej: A na primjer to u kolu, jel se samo ovde selo vatalo ili su iz...?

Teta Ankica: Otkud got je ko dolazil. Uf, tu je bilo dečkof, a joj...

Teta Luja: Jel se samo ovde il na poljani jel se kolo igralo?

Teta Ankica: A Bog ih znal, ja ne znam, mi smo ovde... Ovde je bilo cur za dost, ovde su rekli da neće se moć ni ženit dečki da će rodbinu morat uzimat kolko je bilo cur i dečki. E, al niko nije išo van sela, sve u selu...

Matej: Na primjer, ja sam slušo od tete Mandice Draganove ide na poljanu njih, ajmo reć, selu i piva se non-stop veli. I na raskrižju kad ta cura ide svojoj kući tute se još piva i dok god ne ostane sama. I ta sama do svoje kuće piva. Cijelo vrijeme se znači pivalo, s pismom se išlo.

Teta Ankica: Da, da... Samo odi u šumu gori po lišće s onim košom. Pivaj ka zvono. Gori natpaj u onaj koš pa nizbrdo do dom' pivaj koliko oš. Ni bilo teško.

Matej: Bila imala sluha ili ne imala, ona se krivila. Na primjer, bila je jedna doli kod Jerka, to je meni baba Mande divanila, ona veli nije imala sluha, nit je to zvučalo... Ali je pivala.

Teta Ankica: Bilo je takvih i ovde kod nas u seli, ali kad bi mi pivale nije smila basirat, nismo mi dali. Ona bi: *oponaša njeno pjevanje, zvuči kao glasanje ovaca* (kolektivni smijeh i komentiranje).

Matej: Teta Ankica i teta Marica, učili ste od starijih, slušali ste starije i vatale ste to basiranje, jel tako?

Teta Ankica: A ma znali smo mi odma kad smo mali pivali, od malih nogu.

Teta Snježana: Da, ideš s mamom u listje i...

Teta Lucija: Uz pivanje se sve naučilo.

Teta Ankica: Jer si sam do god si hodo pival si, pisma je bila. Išel si u pojatu po sijeno, davat blago il nešto, pivalo se uvik. Danas da zapivaš rekli bi ova je pijana ili bedasta. (smijeh) A je, bi tako rekli, jel ko vrag danas piva...

Teta Luja: Da, teta, pivalo se, al kako je došlo do da drugi glas se piva i to?

Teta Ankica: A naučil se je, pratiš, sluh je tu bil.

Ja: Jeste već tad imali dangubice, jesu vam svirali ili su kasnije došli?

Teta Ankica: Prime su bile, bugarija. A bilo je i dangubica, meni se čini da je.

Teta Marica: Ma da, da.

Teta Ankica: I više ona usna harmonika i to je bilo, i češalj.

Josipa: A i znan da je bilo mista di su se kao nalazile, onda tak su bili ti zaselci di su se nalazili.

Matej: Na svakomu većem raskrižju u zaselku... I više su se ljudi družili, znači svaki neki ta, čijanje perja, komušanje...

Teta Ankica: Da, da, svake subote več je bilo prelo kod nekoga. Svaka subota!

Matej: Znalo se, nije se zvalo, znalo se kad je prelo, jel tako?

Teta Ankica: Da, da, ali pozivalo se, kad se je čijalo onda pozovu cure.

Teta Marica: Cure su se pozivale, da.

Matej: A kako su dečki dolazili?

Teta Ankica: O dečki su znali, ohoho, ne boj se. Onda oni dođu, onda igraju buhokril pa se tuklo, sabiralo prste, kako ono, vitice, bilo je svašta.

Matej: To su bile igre u prelu, izmišljalo se. A buva im je bila najslađa, moraš oš-neš ljubiti, a?

Teta Ankica: A moraš (smijeh) ...il se dopadalo il ne.

Matej: Kako ono, *okreni se buvo*...?

Teta Ankica: Okreni se buvo...

Teta Marica: ... zašto Zdenka ne poljubi, ne znam...

Matej: I onda ako je taj dečko je obećan toj curi onda napravi il ____ ga dečko zašto on ide ljubiti nju, on je pozval nju da ide k njemu, jel. Kako se zvala ona, *Na vrata*, to je isto?

Teta Ankica: E, to je isto. Kad je viko ja propa onda je s palcon, jel. *Ja propa* onda više *ko ti se dopa*, onda više *ko ga oće*, onda dojde poljubiju se i onda onaj stane s palcon.

Teta Marica: Bilo je lipih dana...

Teta Ankica: Bilo je, bilo je... Bilo je lipih dana, bolje je bilo i veselije je bilo i sve bolje neg sada. Ja nisam kod sestre svoje bila već dva miseca. A ni daleko mi ni sto meteri. A prije nje bi bila, dan u dan sam morala kod nje bit. A sad nikud ne greš.

Josipa: A sad je korona...

Teta Ankica: Ma korona prokljeta ta i doma uz onaj televizor, imaš te serije turske. (smijeh) Turce gledati i *Kud puklo da puklo*, *Dar-mar* i evo ti.

Josipa: Meni je to uvijek prije bilo fascinantno recimo, kako su se prije muški i ženski nalazili? Sad imaš mobitel pa ajd dogovori se, al kako je prije?

Teta Snježana: Pa skupi se tako na cesti i evo ti.

Josipa: Šta je njima bilo u pol noći otići u Kosinj...

Matej: Evo, bio sam kod Ive i tete Kaje i divani, išli su, jedan je imal drvenu nogu taj dečko, ja ne znam koji je to i još jedan s njim. Ovaj je sviral jedan, a ovaj je s nogom tom tuka bas, jel, kad su išli. I pivali cijelo vrijeme i onda dođu ovi dečki i idu na prelo.

Alen: Onda su se na križanj skupljali dečki...

Matej: A najviše da je u prelu dobival batin Matija iz Dubrave. On ni til igrat, on je uvijek po svoje.

Teta Ankica: Kak su se prije dečki tukli, nij nedjelje bilo da se nisu potukli. Ujme meni...

Teta Luja: A zašto?

Teta Ankica: A zašto... A tako je bilo...Ovi iz ____ kad dođu pa iz ulice, uuu...

Matej: A na primjer, ako ti se zameri taj, jeste vi njemu natpjevavali u kolu?

Teta Ankica: Je, je, ohoho... Ako bi išla ja sad s ovim dečkom, a ako bi ova druga š njim, onda njoj natpivavaj.

Matej: A što ste pivali njoj onda?

Teta Ankica: A vrag ti znal (smijeh), šta se sjetiš.

Teta Marica: Tako ti, ko Mandica i ja kad smo pivale *Kolegice što si na me juta, otpala ti tvoj kosa žuta*. Jer ak su dvi cure bile zaljubljene u jednog dečka, tu je bilo odma natpivavanje, neka ljutnja i onda od jedne cure i rodbina je bila ljuta na tu drugu curu i kontra. Tu je bilo čupanja i svega... Samo, Josipa pitaš kako su dečki znali, ma to se već, jedan je možda čul od svoje cure bit će prelo tu i tu i onda staneu se i onda je priča...

Josipa: Da, jer znam da je to isto ona Jelena bila, ni to samo da je prelo bilo ovde, nego je bilo prelo dolje u Lipovlju, skoro desetak kilometar dalje.

Teta Marica: Sve su oni to prehajcali, celo selo i drugo selo za jednu noć.

Josipa: Al ni to da su čekali samo navečer, nego preko dana rade i onda...

Matej: Što veli, celi dan radiš, umoran si ko mazga, ali kad dojde osam sati, prvi mrak, već si spreman i ideš u prelo. Ni te više ni umor ni niš. U četiri dojde, u šest veli, već moraš orat ili u

drva pojt. I ni bilo teško pišice pojt u Crno jezero i Lipovlje i onda nazad po noći pišice. Sad ti je s autom sto metri problem.

Josipa: Pa ne samo to, nego oni su kako nema ni ovde izvora, oni su išli sa – blago uzme isto ode u Švicu, tamo prvo selo, napoji krave i nazad opet. Ja velim dok dojde tamo napije se dok dojde nazad već je žedan.

Lucija: E al oni su u bačvama vozili vodu, u kolima.

Teta Marica: E koja je imala, ali ko ni imal ovako je ko što Josipa veli i na, na hrbat...

Matej: ...na sebe, na fučiju. Divanite vi po naši.

Teta Marica: Na fučiju, to je normalno, metne fučiju, u fučiju je stalo možda dvajst litar vode, tako, ni više. I nosi iz Švice, kolko tu ima kilometara, desetak. E i blago i...

Matej: Na primjer, konj ti je bil sve u kući, bil si najbogatiji ak si imal konja. I znači, imal si konje, mogal si na njemu dopeljati sijeno i drva, listje i sve, al su sve nosili na sebi. I to većinom žene. Nosí sijeno, nosi bujad, nosi sve.

Teta Ankica: E konja drži u štali i listja donesi...

Lucija: Jer se konj čuval prije.

Matej: E, a mogli ste se na njemu dopeljati pa mu onda dat jest, ali nije.

Snježana: ... nedjeljom poslije maše skupi se pa nosi drvja, a konj leži u štali. I mi na hrpti nosi.

Lucija: Il na hrpten il na *druge*.

Matej: E kak se zove kad se nosilo dvoje, četvero?

Lucija: *Druge*, ajooj, kad bude trnje unutra pa kad te bode odozad, onda imaš bolji pogon. (smijeh)

Teta Marica: Ma nisi imal što ni obut, uvijek si nešto imal šupljo.

Snježana: Coklje.

Teta Marica: Ma coklje, vraga su bile cijele.

Teta Ankica: Ja sam u školu bosa najviše išla, meni ni bilo daleko.

Lucija: Prije je moja mama pravila coklje od ovce je strugala onu kožu. Od ovce ili od koze.

Josipa: Kako velidu, do pol bunara brat, od pol bunara drugi brat. (nosi obuću)

(...)

Josipa: Ili, znam isto kad bi kosci kosili, onda isto kuho se ručak i onda u podne se stavi vode, malo palente kruva i nosi.

Matej: To je bila mala južina, jel tako.

Lucija: Ajme, kolko sam ja put nosila gore, ja i mama kroz šumu. Na glavi ono, kako se zove... (nešto na s)

Ja: A kako je bilo kad su bile svadbe?

Matej: To su se prije zvali pirevi, jel tako? Kako ono ide? *Kuda ideš? Na pir!* A kada ideš sa svadbe *Kuda ideš? Iz pîra (tužno)* (smijeh)

Marica: A, bilo je lipo. Prvu večer bila pavenka, znači plel se vijenac i to, onda drugi dan je bilo vjenčanje i taj pir.

Mandica: Pavenka je uvijek bila dan prije.

Marica: Subotom večer, nedeljom se vjenčalo. I onda nakon tjedan dana *povratit*. Znači ponovo se išlo k mladi kumovi, roditelji, prijatelji, rodbina, ko je bil pozvan. I onda ponovo ono pojedju još i popit što je ostalo.

Josipa: Je li to bil isto običaj da mlada ne smi doma tih osam dana?

Marica: Da, tih osam dana, da.

Matej: Kada se mladu seljilo?

Ankica: Osmi dan, kad bi onda došla k roditelji nazad *na povrate* onda.

Luja: A ni smila ovih osam dan doć doma?

Ankica: Tih osam dan ni smila doma doć nikako. Jer dečko bi se bojal da će uteć onda.

Marica: Ma iskorištavalo se jadnu žensku na sve načine, ropkinja bila.

Ankica: A kako se prije darivalo, darove spremalo i darivalo mlada kad kod dečka dojde. Bože sačuvaj, ja se samo sitim kad je Danica sestra, Mande kad se njezina udavala. Četir vriće ovakve (pokazuje veličinu) je natrpala robe sve što je. Pa ovo pa ono, iz Istre one šlake... Aaajme, košulje...

Matej: I lička torba, to je bilo isto. Svaka cura je morala imati torbu.

Ankica: I vriće je morala donest.

Matej: I vriće, da.

Ankica: I natkos i srp, užice, sve je morala donest.

Marica: Da, to sam ja i u moje doba je to bilo. Imala sam motiku, užico, košaru neku veliku i tralje. I četri stolice, namještaj i četri ovce to su mi dali. I deset vreća.

Ankica: Jesu bili na svaki zvonce?

Marica: Ni bilo zvonce... (smijeh)

?: A tralje, u tomu se đubar nosil?

Marica: Da, imam ja tralje doma, donest ću ja tralje da vi vidite što su tralje, to ja Mateju nudila.

Ja: A jel bilo nekih pjesama koje su se pjevale samo oko tih dana kad je bilo vjenčanje?

Marica: Je, na pavenki se pjeval..

Matej: Znači na pavenki, to ti je bilo darivanje, to se pivalo za mladu posebno.

Ankica: I rodbina, svi bi darivali, novce

Matej: Znači *Lipa Ane venac plete, od pavenke, od zelenke*.

Marica: Bilo je za popit, al ni bilo za jest na pavenki, kruh ili masnica samo.

Matej: E, i onda se cijeloj rodbini napivavalo; *daruj baba, daruj ujna*, i na kraju *cijeli svati darivajte*. Darujte svi ko more. Al to nisu veliki darovi bili, čarape, coklje, ko šta donese, ručnik. Al ni prazan dolazil. Pivala se pavenka u to vreme i tu noć se igralo *Paun kolo*. To je biračko kolo, to ti se isto ljubilo u kolu i sve i namjerno se biralo koji će. I onda je poslije išla polka i kukunješće i taraban najbitnije.

Alen: I bećarac od tri sata. (smijeh)

Matej: Mandica, kako je išla pavenka? Ajde samo joj otpivajte jednu kiticu, dvi

Pjesma:

Lipa Ane vijenac plete

od pavenke od zelenke

I od smilja primorskoga

Pitaj Boga blagoslova

Pavenko, zelenko,

Ne savenula

Matej: Al se na primjer, pivalo se, al se ni fušarilo. Pljel se taj vijenac, radilo se rukama. Cure su imale zadatak, bila je jedna koja je bila sposobna za pljest, jel tako?

Ankica: Da, ta koja je nju spljićala zjutradan mladu i spremala...

Marica: ...stavljala je taj vijenac na glavu i spremala ju.

Matej: Što je značila ta pavenka prije? Ja sam čital po knjigama da je ta dolazila nevina. Označava nevinost.

Marica: Da, da. I taj vijenac što se spleo je mladenka u crkvu nosila drugi dan.

Alen: Zato je i izumrla danas pavenka... (smijeh)

Marica: E Matej, ni baš tako lako. Nisi imal ni kad, dobro možda nisu sve cure istu strogoću imale. Ples je bil, dečki su bili i sad, ide se van, vani je mrak, ni bilo struje. Ta vlasnica kuće,

cura je izlazila i sad znalo se koga voli i nju ko voli. I ona stoji na samim vratima praga, nema tu. A dečko normalno, oće se i poljubiti, oće nešto, a mama već *k hm k hm*, nisi ni minutu stao (smijeh). *Mar'caaaa, u kuću!* (smijeh) I da si 'til neš napraviti, nisi imal vremena. (smijeh) I tako iz noći u noć je išlo, išlo, eto nisi imal kada. Jer ono što teta Ankica veli il kolac il šaka ili... (smijeh) Pa da je to bilo ko danas ode uveče, pa dojde sutra ujutro, to more stotinu puca izmrdat! (smijeh) To ni, moral si ić leć, moral si na vreme sve, nema tu. Dizati se ujutro, nema tu, ma ubi te! (smijeh)

Matej: Na primjer, meni je striča Mirko divanil, kad se plesalo ličko kolo, onda se ono u križ uvalo. I staneću cure koje, ako je imala cice je li, ruka ti kad se ide unutra kolo pa nazad onda guraš njoj cicu, kaže to ti je sve bilo što si dotakao curu. (smijeh) E, to ti je bilo sve ono koju oćeš curu uvaliti se do nje samo da osetiš (smijeh)

Marica: Bilo je tu ljubavi, al se ni moglo doć ni cura do dečka ni dečko do cure.

Matej: I nisu imale kraće kikkle (suknje), kolena su morala biti pokrita. To je on isto divanil, *ne bi videli više kolen niš*. (smijeh)

Ankica: A imala je gaće pumparice, pa nije bilo ništ. (smijeh)

Marica: Ne, ne, strogoće su bile, a Bože moj, dobro, sad ovo što se... Neke su spale u pojati jer je bilo, u sobici ih je puno spalo, pa onda u košnji. Košnja ti je bila u sedmom mesecu, pa onda tad. A bome neke nisu spale, neke su morale po ključ, što veli teta Ankica, pod ključ.

Teta Ankica: Da, da, nema majci mrdanja da's u pojatu.

Teta Marica: I koji god je dečko prišao roditelju ni bio po volji. *Što će ti taj?! Što će ti taj?! Taj šepav, taj nakrenjen, taj pijanac, taj neradnik, taj sirotinja*. Najviše sirotinja, e... I tako da, što veli teta Ankica po nagovoru je više bilo. Vraćamo se sad unazad, ne...

Teta Ankica: Da, mi nismo nikad imali (nerazgovjetno), to sam ja pošla priko reda.

Alen: S koliko ste rodili onda?

Ankica: Šest komad. (nije razumila pitanje)

Alen: Ne, s koliko godina?

Ankica: 18 godina!

Matej: Odmah!

Ankica: Odmah!

Marica: A pa nisu se čuvali, a ni zaštite bilo i moralo se dijete stvoriti... (smijeh)

Mandica: A moralo sve nabrazinu i...

-svi u isti glas pričaju i smiju se

Marica: Sad ste tražili, e sad imate! (smijeh)

Snježana: A u sobi su spali svi, i dica i sve.

Mandica: I ćaća i stari, dida, baka, svi su spali.

Lucija: To ti je tak bilo, bil je svekar i svekrva i mi smo bili u sobi. U istoj sobi smo svi bili. Samo gledaj šansu oćeš li uvatit (smijeh) E pa tako je bilo.

Matej: Teta Ankica, pisme su se izmišljale u glavu, jel tako? Samo su moral imat rimu? Ako ti ona zapiva, ti vratiš.

Ankica: Da, da, to je išlo samo tako.

Matej: A bile ste sve nepismene, mislim nepismene, nemojte se uvrijedit, niste škole velike završili.

Marica: Izmišljalo se, jednostavno se izmišljalo.

Ankica: Onda se pivalo često pa si znal tih pisam uuu, a sad moraš mislit dok jedne se sitiš kako ide vrag.

Marica: A to mi stari, a mladi znaju.

Josipa: Ma znan drek, da mi rečeš sad da zapivam, ja ne znan šta bi zapivala. (smijeh)

Marica: Isto ko ovi muzikanti, kad cijelu noć sviraju, on ima jednu iza druge, samo ko iz rukava, sve stoji u glavi.

Matej: Kako ste se na primjer upuštale da ćeš ti početak pismu?

Marica: Ma jedva si čekal da ona stane, odmah uh!

Matej: Kada se je cura smila vatat u kolo, s kolko godina?

Ankica: Oh, kad je tila.

Marica: Mogle su se mlade, curama nisu branili.

Ankica: Dok je počela bit zera cura, mogla je u kolo iti ak je sposobna.

Matej: Što bi reko Dečo (?), dok dovati do prekidača.

Marica: Samo, mladi dečki nisu smili ić u kuću di je bilo prelo. Samo stari. Ako dojde mlad neko, onda odma uvati, što veli teta Ankica *izbaketa* i van. Tako da...

Ja: Da, dok nisu stasali da se mogu obraniti.

Marica: Tako je!

Josipa: Znači prije se u svam prilikama pivalo?

Marica: Da.

Ja: Jeste onda nešto u pjesmi mogli reć nešto što niste smjeli ovako reć?

Ankica: Auu, jesmo...

Matej: Bilo je i vređanja, i sramotnih i svašta.

Ankica: Što god ti je na srcu, to otpivaj i dobro!

Matej: Jel se sitište koje sad na primjer, stiha kojega?

Ankica: Sad mi pamet slabo radi.

Matej: Teta Marica?

Marica: Ne znan u koju svrhu...

Matej: Šta bilo... Nisu se neke određene pisme pivala. Bila je ta arija koja se pivala i onda si zi izmišljaj.

Marica: Da, svaka arija je išla, recimo to što veli Mandica, kad se nešto radilo pivalo se *napjev*.

Matej: Zvali ste tako isto *napjev*, jel?

Marica: *Napjev*, da. A ako je bilo kolo, u kolu opet ono drukčije, ako je taraban – taraban, bećarac – bećarac. Isto ko i dan danas, svaka arija je bila za svoju svrhu. Eto ojkan se pival kad se kosi, i tako.

Matej: Kako je išla arija tarbana?

Marica: (pokušava se sjetiti melodije)

-potiho pjesma:

Tarabane vrag te izumio

Ko je tebe u selo donio

Ko je tebe u selo donio

Ijujujuju!

Ankica: Stupaj, lupaj, drma se kuća sva.

Marica: E a onda smo mi sad otkad smo se družili sa Slavoncima sa ovo *aj* išli. E ali, pravo naše kuterevsko je bez *aj*.

(....)

Josipa: A onda poslije kad je bilo sala jeste u sali isto tako pivali?

Alen: To je moderno doba.

Luja: Poslije kad su ulaznice povećali, onda je išla ova linija, al to je već omladina. Al one nisu imale sale, jeste vi imali?

Ankica: Jooj pa jesam ja zidala ovu (misli na salu).

Luja: A jeste plesali?

Ankica: Jesmo, jesmo. A kad smo mi igrali dole kolo, aajme meni!

Luja: A ko vam je sviral?

Ankica: A ljudi, šta ja znam ko je. Prije su svi znali svirat!

(...)

Matej: Jel se znal najt u prelu oženjen?

Svi: A-a!

Matej: Ni žena da bi došla na prelo?

Marica: Dobro, bi ako je bilo prelo, radilo se nešto, onda bi žena došla i čovik s njon. U parovima se išlo. A ne ovako da bi čovjek sam došal il žena sama.

Matej: Al stari dečki jesu dolazili?

Marica: Stari dečki da. Ali obično su bračni parovi išli, jel, i u crkvu i na prela i di god su išli, išli su zajedno. Ni to sad žena sjedne u auto, ode na jednu stranu. (smijeh)

Ankica: Ni to ko danas, žena ode sa svojim društvom na kafu, čovik sa svojim. (smijeh)

Marica: E, to ni bilo. Čak su u trgovinu bračni parovi išli zajedno pješke.

Josipa: O jadni...

Matej: Na primjer, kad maša završi, u kolo jeste se odma znale vatat ili neko naredil *vataj se*.

Ankica: Ma odma, odma, iz crikve cure su znale...

Marica: Odma veli da se brzo prekriže i u kolo.

Ja: A jel se možete sad sjetit neke pjesme koju ste pjevali na prelima?

Marica: Pa evo kad se čijalo perje...Aj Mandica počni... Aj *Čijam perje, mislim da je trava*

-pjesma

Čijam perje, mislim da je trava

Sretan onaj koj' na njemu spava

Matej: Onda bi bila šala neka i odma bi druga započela, jel tako?

Marica: Da, da, eto tako slično.

Lucija: *Dođi dragi večeras u prelo, nema mame sidit ćeš uza me.*

Mandica: Obično se i ta pivala.

Marica: Znači to je bilo kad se perje čijalo, a koja god kokica bi se zaklala, sve perce se čupalo i čuvalo se samo da bi se prelo održalo.

Matej: Što ste vi pivali teta Ankica? Jel bila još koja druga arija?

Sve: Ne, samo ta, oduvijek.

Matej: Bilo je ovisi, neka je laganije, neka jače počimala...

Ankica: Kako je koja imala glas.

Matej: One zovedu, u prelu se *iz tija (iz tiha)* malo pivalo, *iz tija* krene, onda se... *tijano* to ti je tiše, jel, laganije pivanje. Ova što počinje ta poganja jel tako? Vi koje pratišste, basirašte.

Ankica: Da, da.

Ja: A to je sad tek u novije da se po tri glasa, tj da se treći glas doda?

Matej: Ubacivale su one, samo nisu one znale šta je to, šta je treći glas, šta je drugi, to je samo od sebe.

Marica: To je spontano došlo, treći glas kod nas. (smijeh)

Matej: Volile su ukrasit, po svome, svaka je svoje, ali da se slaže to njima po sluhu. Bilo je i toga da ni se slagalo pa ste prekidale, jel tako?

Ja: Jeste onda rekle nekome ti kvariš ili nešto?

Marica: Pa da.

Lucija: Sigurno!

Ja: Ili lakat pod rebra?

Mandica: Onaj ko kvari taj sam već shvati da baš ne ide sa onim. Onda ili će laganije il neće uopće.

Matej: Il će samo zivat, tobož da piva... A muški kad su pivali? Kojun ariju su oni vama vraćali u prelu?

Ankica: A kako koju bi znali.

Marica: Obično u ličkom kolu bi se najviše napivavalo jer je tu bilo najviše i muških i ženskih. Pivalo se ono što se piva u ličkom kolu, znači ženska kad jedno, on već drugu.

Luja: A dobro Marica, kad bi ovako sami stajali bez ličkog kola, kako su onda pivali? Ojkan samo ili?

Marica: Ma ne... A ovisi, visi sve. Jesi vidla kad smo mi išli od Butine kako je Marijan?

Matej: To je ona arija ko *Djetelina polegla. Mjesečina sijala, cura noge brijala.*

Ja: Onda su bile različite arije, muški jednu, ženske drugu?

Marica: Da, da

Matej: Jel muški ovu ariju što vi pivašte nikad nisu pivali, ili jesu? Pazite što ćete odgovorit!

Marica: Mislim da ne, ovo što Mandica piva *napjev*, mislim da ne.

Matej: E ta, ta, to.

Josipa: U biti otuda i po toj ariji i one crkvene *Aleluja*. I te i one uskrsne i korizmene.

Matej: Dobro, to je ovisilo od popa, kako je pop u crkvi. To je već drugo podneblje. I tako je isto bilo donešeno *Opa, cupa* što su učitelji učili u školi. *Opa, cupa, Ajd na levo brate Stevo, Igrale se delije*, to su već donešene.

Marica: A učitelji su nas još više tjerali da mi to skačemo zato što je Kuterevo bilo uvijek čistokrvno hrvatsko selo. Zato su nas i mrzili. (smijeh)

Luja: A ja sam u sedmom razredu ili šestom, pivala *Pjevaj mi, pjevaj sokole*. Tada je nošnja bila plavi šos i bijela košulja (smijeh)

Matej: Onda je došlo vrijeme komunizma, onda ste kozaračko kolo, to je isto bilo...

Marica: Pa znaš što, ko je volil pivat i igrat, temu je sve pasalo.

Matej: Tako je i taraban došal u selo, nekako je moral dojt, neko ga je prije donel.

Ankica: A ja ne znam...

Matej: To je jedino veselo kolo bilo, i kukunješće.

Ankica: I polka.

Matej: I polka... Što su bili još, sving?

Ankica: Ae, sving.

Matej: Što je još bilo, bećarac...

Marica: Jelena.

Matej: Kak se pleše?

Marica: Slično ko bećarac, samo malo življe.

Josipa: A kak ide ta?

Matej: *O Jelo, Jelo, Jelena, jesi'l skoro ljubljena (...)* I nije vam trebalo ko sad u ovim folklornim društvima zagrijavat glasove?

Marica: Pa to sam tila reć, jes vidil, nismo zaboravile.

Matej: Nisu pivale već pol godine i više, a odma su složile.

Ja: A jel bilo da vam je muž odlazio u vojsku?

Ankica: Mi smo pivali onda *Moj je dragi odslužio dvije, sad tek služi ko služio nije*. Prije bi tri godine išal, mornarica.

Luja: Jel tvoj išel u vojsku dečko?

Josipa: Ček, dok ste se udali ili prije?

Ankica: Prije je on odslužil.

Ja: Jeste pisali pisma ili nešto, jeste se uspjeli čut nekako?

Mandica: Da, dolazila pisma, još nije ni prošal, već ispod pulta stiže pismo.

Ankica: Čekaj pismo ko ozebo sunce, ajme meni.

Lucija: Pisma, slike, ja sam se isto dopisivala s jednim, a na kraju smo se razišli.

Ja: Jeste mu pjevali neke pjesme kad je odlazio?

Ankica: Je, je, vojničke.

Mandica: Je, samo ni tada bilo moda da ide cura dečku na ispraćaj, nego on ode i onako potajno šalje pismo.

Marica: Ako mama da, ako ni dala, niš od pisma.

Matej: U tam cipelama što je bil u vojski ispraćen, moral se oženit.

Ankica: I one cipele što je iz vojske donesel, ak se ni oženil odma, postal star dečko.

Matej: Nije ga cura tila ak nije bil u vojsci?

Ankica: Ni, ni!

Matej: Ajd joj otpivajte ariju u kolu.

-pjesma

Aj dođi dragi večeras sam sama

Nema mame sjedit ćeš uza me

Matej: *Napovrate*, kako je išlo?

Marica: Aj neka druga, ne mogu ja sve, onda moram još pet-šest rakija popit! (smijeh)

Matej: Kad dodija ovo, ona se *napovrate* pivalo

Alen: Samo nakon tri sata njima dodija. (smijeh)

Matej: To je malo življe išlo.

Marica: A što njih tamo malo ne izdriblaš, ne samo...

Alen: Ni smo mi stari, mi smo mladi!

Josip: To će ona poslije.

Marica: A to će ona, aj dobro. Ajde Lujo, aj Josipa...

pjesma (*napovrate*, Josipa)

Aoj da je meni čašica rakije

Aoj pjevala bi Zdrave Marije

Aoj svekrva mi lipi dar poslala

Aoj četiri ovce i na svakoj zvonce

Ja: Aj nešto uz dangubicu!

Matej: Uz dangubicu je bil bećarac, sve pjesme druge. Bećarac najviše

Ja: A harmonika je poslije bila?

Matej: To je poslije došlo, da.

-muška pjesma uz dangubicu (nije štimala pa su se ispravljali međusobno)

Oj, ojkane, oj

Oj, ojkane, lička pjesmo mila

Oj, ojkane, oj

Oj, najdraža si, oj

Najdraža si nama Ličanima

Matej: To je bilo, bećarac...

Ja: Od koga ste ojkan naučili?

Matej: One su nam pokazivale.

Marica: Pa to su pjevali prije ljudi (misli na muške) i onda smo mi zapamtili.

Ja: A nije bilo nekog starijeg muškog od kog ste mogli naučiti?

Matej: Bil je Ive, i...

Lucija: Čaća moj, Ico...

Matej: Neće ti baš stari kod nas u selu zapivat, možda ženska bi koja, al muški, nema ga. A ovi mlađi ne znaju, nit ih to više zanima.

Ja: A onda je ojkan više-manje, ta melodija ista svuda?

Matej: Da, da, to je. To se kod nas zove kosci, muški su kosili i pivali ojkan.

(...)

Matej: Jel se sremica plesala?

Ankica: Je, je.

Matej: A jel se pivala?

Ankica: Da, da.

Ja: A ove pjesme kao *Jedno dijete malo* i te?

Ankica: To sam ja čula bila, a ne znan ni sama kada.

Marica: To je išlo s koljena na koljeno i opet ko je pamtil, ako su stari pivali, dica su to čula. Ja sam to isto ko cur'ca možda, sedam, osam godin pivala. Ova teta Marica Tonina okaplje krumpir i ja na vr' Bukvića pivan *Jedno dijete malo* a ona viče *Otkud ti je to?* A ja jednostavno sam to sve znala.

Matej: Divanila je teta Ankica da je kod Rončevića se pivalo isto to i kad je čula na radiju da odma se sitila to je moja mama pivala.

Ja: Znači to je jedna od starijih?

Matej: Da, prenosilo se. Isto ko *Jedinstvo* na primjer. To su neke tužne pisme il molitve koje su bile.

(...)

Matej: To sam htio pitat, jeste vi to od nekoga čuli ili ste izmišljali tekstove te?

Marica: Ja sam to čula. Ja sam to čula di se pjeva, to se isto pjevalo u društvu recimo sad, bračni parovi kad su se sastali onda se to obavezno uveče.

Matej: E, to ste vikali da je Željketi Malića mama pivala.

Marica: Ona je pivala kad se sestra udavala, *Moj dragane što mi se ne javljaš, ja ti pišem ti me zaboravljaš.*

Matej: A jel to ista arija?

Marica: Da, da. Jer ova, napjevi imaju možda za jedno dvi riječi kraće, a ovo ima za riječ-dvije duže.

Ja: A jesu se isti tekstovi uvijek pjevali na iste napjeve ili se nekad mijenjalo?

Marica: A mijenjalo se. Jer što si više izmisli nešto drukčije to je već bilo bolje i super je bilo. Tako, što veli teta Ankica, izmišljale su se, takmičile su se da bi nešto izmijenili. Riječi, možda i arija.

Ankica: Kako god dečko projde imaš pisama kolko god očeš. *Piše dragi, slova ne sastavlja, kolegice i tebe pozdravlja.*

Matej: To mi niste napisali!

Ankica: A, nisam se sitala!

-pjesma

Otpadaj lišće, otpadaj lišće, lišće

Otpadaj lišće, lišće sa gore 2x

Pa pokrij moje, pa pokrij moje, moje

Pa pokrij moje, moje tragove 2x

Alen: Ti listaj i samo viči, ona je ko jukebox.

Ja: Odakle znate *Izvor voda izvirala*?

Marica: Paa... prvi put, negdje smo bili (smijeh) Iiii vidla i čula di drugi pjevaju. Mi s KUD-om smo negdje bili i ja sam čula da oni pivadu pa smo pivali i mi. A ono, *Povenulo lišće borovo* to je moj prijatelj došao iz Benkovca, tamo kupio CD i odveo do kraja i došao doma pred garažu i ja slušam lipa pisma, o jao reko, eto pjesme za KUD.

Ja: Aj sad muški da nešto otpjevaju.

-pjesma *Vrani se konji*

Vrani se konji sedlaju

Ej, vrani se konji sedlaju

-pjesma *Ja sam Jovicu čarala, varala*

Ja sam Jovicu čarala, varala

Šećera mu davala

Marica počinje pjevati *Djevojka sokolu zulum učinila*, krivo je počela, oni su se ubacili, a onda im kaže *nemojte vi dok ja ne uvatim, e*

-pjesma

Djevojka sokolu zulum učinila

Zulum učinila, goru zapalila

Gorjela je vatra od dva do tri dana

Dok je dogorjela, sokolu do gnijezda

Soko vatru gasi, krila mu se pale

Sokolići pište, a sokol proklinje

-pjesma

O jesenske duge noći reko dragi da će doći 2x

Il' će doći il' ne doći čekat ću ga do pol noći 2x

Do pol' noći pjevajući, od pol' noći plakajući 2x

Do pol' noći kako tako, od pol' noći baš nikako 2x

Matej: Dobro ste otpivali!